

Povezanost crta ličnosti tamne trijade, emocionalne empatije i utalitarističke moralne prosudbe

---

Rožić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:588983>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Diplomski studij psihologije

Ana Rožić

**Povezanost crta ličnosti tamne trijade, emocionalne empatije
i utilitarističke moralne prosudbe**

Diplomski rad

Rijeka, 2017.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Diplomski studij psihologije

Ana Rožić

**Povezanost crta ličnosti tamne trijade, emocionalne empatije
i utilitarističke moralne prosudbe**

Diplomski rad

Mentor: red. prof. dr. sc. Igor Kardum

Rijeka, 2017.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad izradila samostalno, znanjem stečenim na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, služeći se navedenim izvorima podataka i uz stručno vodstvo mentora *red. prof. dr. sc. Igora Karduma*.

Rijeka, rujan, 2017.

SAŽETAK

Klasične moralne dileme žrtvovanja (engl. *sacrificial*), u kojima je potrebno žrtvovati život jedne osobe kako bi spasili nekoliko drugih života, često su definirane konfliktom između navodno racionalnog odgovora maksimizacije ukupne dobrobiti (utilitaristička moralna prosudba) i emocionalne averzije na povredu (deontološka moralna prosudba). Recentna istraživanja moralnog prosuđivanja su pokazala da su socijalno averzivni stilovi ličnosti povezani sa sklonosti utilitarističkom odgovaranju na moralne dileme. Cilj ovog istraživanja bilo je ispitivanje povezanosti crta ličnosti tamne trijade i utilitarističkog odgovora na moralne dileme, kao i medijacijskog efekta emocionalne empatije na tu povezanost. U istraživanju je sudjelovalo 210 ispitanika, u dobi od 18 do 68 godina, od toga 147 žena i 63 muškaraca. Ispitanici su ispunili Mach-IV, NPI, SRP-III upitnike ličnosti tamne trijade, Skalu emocionalne empatije i MC skalu socijalne poželjnosti te dali odgovore na četiri žrtvujuće moralne dileme. Dobiveni rezultati pokazali su da su viša psihopatija i viši makijavelizam povezani s većom sklonosti utilitarističkoj moralnoj prosudbi. Nije pronađena povezanost narcizma i utilitarističke moralne prosudbe. Žene iskazuju višu emocionalnu empatiju, a muškarci višu psihopatiju i veću sklonost utilitarističkoj moralnoj prosudbi. Makijavelizam i psihopatija značajno predviđaju veću sklonost utilitarističkoj moralnoj prosudbi, no kad se kontrolira efekt emocionalne empatije, psihopatija je jedina, od crta ličnosti tamne trijade, značajni pozitivni prediktor sklonosti utilitarističkoj moralnoj prosudbi. Viša emocionalna empatija je povezana s nižim narcizmom, nižim makijavelizmom i nižom psihopatijom te manjom sklonosti utilitarističkoj moralnoj prosudbi. Niska emocionalna empatija je značajan medijator povezanosti makijavelizma i psihopatije sa sklonosti utilitarističkoj moralnoj prosudbi. Raspravljani su efekti crta tamne trijade i emocionalne empatije na utilitarističku moralnu prosudbu.

Ključne riječi: crte ličnosti tamne trijade, emocionalna empatija, utilitaristička moralna prosudba, moralne dileme žrtvovanja

The relationship between Dark Triad personality traits, emotional empathy and utilitarian moral judgment

ABSTRACT

Classic sacrificial moral dilemmas, in which it is necessary to sacrifice life of one person in order to save several other lives, are often defined by the conflict between the supposedly rational response of maximizing aggregate welfare (utilitarian moral judgment) and emotional aversion to harm (deontological moral judgment). Recent research in moral judgment shows that socially aversive personality styles are associated with utilitarian response to moral dilemmas. The goal of this study was to examine the relationship between Dark Triad personality traits and utilitarian moral judgment, as well as the mediation effect of emotional empathy on that relationship. Two hundred and ten people participated in the study, aged 18-68 years (147 women and 63 men). The participants completed Mach-IV, NPI, SRP-III Dark Triad personality questionnaires, Emotional Empathy Scale and MC Social Desirability Scale, and gave answers on four sacrificial moral dilemmas. The results showed that higher psychopathy and higher Machiavellianism are associated with greater endorsement of utilitarian judgment. We found no association between narcissism and utilitarian moral judgment. Women scored higher on emotional empathy, and men on psychopathy and had higher endorsement of utilitarian judgment. Machiavellianism and psychopathy were significant predictors of utilitarian judgment, but when the effect of emotional empathy is controlled, only psychopathy out of all the Dark Triad personality traits is a significant positive predictor of utilitarian judgment. Higher emotional empathy is associated with lower narcissism, lower Machiavellianism and lower psychopathy as well as lower utilitarian judgment. Lower emotional empathy is a significant mediator of the relationship between Machiavellianism and psychopathy and greater endorsement of utilitarian judgment. The effects of Dark Triad personality traits and emotional empathy on utilitarian judgment are discussed.

Key words: Dark Triad personality traits, emotional empathy, utilitarian judgment, sacrificial moral dilemmas

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Moralno prosuđivanje i moralne dileme	1
1.1.1. Empatija i moralno prosuđivanje	4
1.2. Tamna trijada	5
1.3. Tamna trijada: deficiti u empatiji i emocionalnom funkcioniranju	9
1.3.1. Spolne razlike u tamnoj trijadi i empatiji	11
1.4. Tamna trijada i moralno prosuđivanje	12
Cilj istraživanja	14
2. PROBLEMI I HIPOTEZE	14
2.1. Problemi istraživanja	14
2.2. Hipoteze istraživanja	15
3. METODA	15
3.1. Ispitanici	15
3.2. Mjerni instrumenti	16
3.3. Postupak	19
4. REZULTATI	19
5. RASPRAVA	26
6. LITERATURA	36
7. PRILOZI	44
a. Prilog 1. Moralne dileme	44

1. UVOD

1.1. Moralno prosuđivanje i moralne dileme

U psihologiji morala dugo je dominirao racionalni model moralnog prosuđivanja prema kojem su moralno znanje i moralne prosudbe primarno uzrokovane procesima rasuđivanja i refleksije (Kohlberg, 1969). Kohlbergova kognitivno razvojna teorija je bila fokusirana na razvoj moralnog rasuđivanja. Međutim, Kohlberg se bavio i pitanjima kognitivnih mehanizama koji su u podlozi moralnog rasuđivanja te je smatrao da je to svjestan proces korištenja običnog moralnog jezika. U suprotnosti s tradicionalnim racionalnim modelima, Haidt (2001), izravan uzrok moralnim prosudbama vidi u moralnim intuicijama i emocijama te naglašava socijalne i kulturalne utjecaje na moralno prosuđivanje. Uz to, on definira moralne prosudbe kao evaluacije akcija ili karaktera osobe, nastale poštivanjem skupa vrlina koje određena kultura ili subkultura smatra obveznicima. Paxton i Greene (2010) definiraju moralno rezoniranje u užem smislu, kao svjesnu mentalnu aktivnost kojom pojedinac evaluira moralnu prosudbu, kroz njenu (ne)konzistentnost s drugim moralnim obavezama prema jednom ili više moralnih principa. Kao glavnu razliku moralnog rasuđivanja i moralnih intuicija, navodi se to što se intuicije javljaju brzo, automatski i bez napora, kao evaluativan osjećaj je li nešto dobro ili loše, te je samo rezultat dostupan svijesti, ali ne i proces. S druge strane, rasuđivanje se javlja sporije, potreban je napor i barem nekoliko koraka koji su dostupni svijesti (Haidt, 2001). Model dualnog procesiranja (Greene, Nystrom, Engell, Darley i Cohen, 2004) je pokušaj pomirenja dva različita viđenja o procesima u podlozi moralnosti. Prema njemu, afektivni i kognitivni procesi oboje pridonose moralnim prosudbama. Unutar tog modela, razlikuju se dva kvalitativno različita načina moralnog mišljenja koji ovise o dva nezavisna sustava u mozgu. Jedan sustav je primarno vođen intuitivnim emocionalnim odgovorima. Drugi sustav je vođen kontroliranim kognitivnim procesima koji više izgledaju kao moralno rasuđivanje.

Haidt i Graham (2007) smatraju da moralnost možemo razumjeti u terminima pet psiholoških sistema u podlozi moralnosti, ili moralnih temelja. Tih pet temelja su: (1) šteta/briga koji se odnosi na brigu o nasilju nad drugima i patnji drugih, a uključuje suosjećanje i brigu; (2) pravednost/reciprocitet koji se odnosi na norme recipročnih odnosa, jednakost, prava i pravdu; (3) vjernost vlastitoj grupi koji pokriva moralne obveze povezane s

pripadanjem grupi, kao što su vjernost, izdaja, očekivanja povlaštenog tretmana za članove vlastite grupe u odnosu na članove vanjske (strane) grupe; (4) autoritet/poštovanje koji se odnosi na moralne obveze povezane s hijerarhijskim odnosima, kao što su poslušnost, dužnost, poštivanje nadređenih, zaštita podređenih te (5) čistoća/svetost koji se odnosi na moralni ideal življenja uzvišenim, plemenitim i manje tjelesnim načinom, na temelju intuicija o božanskom, svetosti tijela, uma i duše te osjećajima moralnog gađenja.

Moralne dileme su desetljećima popularna eksperimentalna paradigma u empirijskim istraživanjima moralne kognicije, a u novije vrijeme su postale i preferirana paradigma u istraživanju moralnog odlučivanja u području kognitivne neuroznanosti. Moralna dilema je kratka priča o situaciji koja uključuje moralni konflikt. Moralni konflikti mogu biti različiti, od konflikata između osobnih interesa i prihvaćenih moralnih vrijednosti, različitih dužnosti, skupa nerazmjernih vrijednosti ili jedinstvenog moralnog principa (Christensen i Gomila, 2012). Kohlberg (1964) je bio prvi koji je koristio moralne dileme u psihologiji morala. Bio je zainteresiran za razvoj moralnog prosuđivanja - kako se s godinama i stupnjem moralnog razvoja mijenjaju razlozi za preferiranje jednog nad drugim izborom u konfliktnoj situaciji. Kohlberg je smatrao da moralni razvoj kulminira kad osoba djeluje po načelima koja su zasnovana na općim etičkim principima. Njegov pristup je kritiziran jer daje preveliki naglasak intelektu u moralnom prosuđivanju, izričito preferira Kantovu etiku nad utilitarizmom te previđa pristranosti koje proizvode naknadne racionalizacije izbora i moralnu zapanjenost (kognitivno stanje kada “znate” da je nešto moralno pogrešno, ali ne možete pronaći razloge za opravdanje svojega vjerovanja), a i Kantov zastupnik se može naći u konfliktnoj situaciji npr. konfliktu između dvije dužnosti (Haidt, 2003). U neuroetici, moralne dileme su prvo uveli Greene, Sommerville, Nystrom, Darley i Cohen (2001) kao paradigmu za eksperimentalno induciran kognitivni konflikt u tom području. Model dualnog procesiranja (Greene i sur., 2004) sugerira da su odgovori na moralne dileme vođeni dvama moralnim principima: deontološkim i utilitarističkim. Deontologija je znanost o dužnostima i obavezama, a deontološka etička perspektiva tretira moralna pravila kao apsolutna, što znači da su ih ljudi dužni slijediti. Deontološko rezoniranje reflektira brigu za prava i dužnosti. Usredotočeno je na sredstva, a neko djelovanje je pogrešno samo po sebi i moralno neprihvatljivo sredstvo za postizanje bilo kakvog cilja. Tako je povreda druge osobe moralno neispravna makar i u službi najboljeg ishoda, jer se ljude tretira kao sredstva za postizanje cilja, a ne kao cilj sam po sebi. Stoga, prema deontologiji, moralnost akcije ovisi o

intrinzičnoj prirodi akcije. Utilitarističko rezoniranje je usredotočeno na ishode, a sredstva nisu relevantna, najvažnije je postići najbolji ishod. Prema utilitarističkoj perspektivi, akcija koja proizvodi najbolji ukupni ishod je moralno prihvatljiva makar rezultirala povredom ili štetom, važno je da je dobit veća od gubitka. Stoga je, prema utilitarizmu moralnost akcije determinirana njenim posljedicama (Conway i Gawronski, 2013).

Korištenje moralnih dilema žrtvovanja (engl. *sacrificial*), u kojima je potrebno žrtvovati život jedne osobe kako bi spasili nekoliko života, pokazalo je da na moralne dileme utječu emocije i razum (Greene i sur., 2004). Pretpostavlja se da se deontološki odgovori (nije moralno prihvatljivo ubiti 1 kako bi spasili 5 osoba) oslanjaju na intuitivno/emocionalno procesiranje, tj. na emocionalne reakcije na radnju koja nanosi štetu drugima, dok utilitaristički odgovori (moralno je prihvatljivo ubiti 1 osobu kako bi spasio 5) proizlaze iz hladnijeg i promišljenijeg procesiranja, tj. kognitivne analize dobitaka i troškova vezanih uz posljedice radnje. Jedan od Haidtovih i Grahmovih (2007) pet moralnih temelja, Šteta/Briga, je od kritičnog interesa u kontekstu moralnih dilema žrtvovanja. Odnosi se na našu evolucijski stečenu sposobnost empatije i zaštite fizičkog integriteta drugih osoba. Uključuje suosjećanje, sposobnost osjećanja tuđe boli i patnje. Prema Greenu i suradnicima (2004), kad su ljudi suočeni sa moralnom dilemom u kojoj jedna osoba mora biti ubijena kako bi se spasilo više drugih osoba, ljudi neposredno i nehotično doživljavaju negativnu emocionalnu reakciju uzrokovanu povredom druge osobe. Ako je ta emocionalna reakcija dovoljno snažna ili ako nema dovoljno vremena, motivacije ili resursa za utilitarističko razmatranje, emocionalna reakcija će dominirati u procesu donošenja odluka te dovesti do deontološke moralne prosudbe: ubijanje je moralno neprihvatljivo. Kod uvjeta koji dopuštaju više razmišljanja, vremena, motivacije i resursa, ljudi se mogu uključiti u procese razmatranja troškova i prednosti povrede druge osobe. Ti kognitivni procesi mogu dominirati procesom donošenja odluka i rezultirati utilitarističkom prosudbom: neka štetna akcija je moralno prihvatljiva ako rezultira u povećanju ukupne dobrobiti većeg broja ljudi nego broja ljudi kojima je nanesena šteta (Conway i Gawronski, 2013). Utilitaristički odgovor na moralne dileme je konzistentno pronađen kao moralno prihvatljiviji za osobe s višim kapacitetom radnog pamćenja (Moore, Clark i Kane, 2008). Također, eksperimentalno proizvedena promišljenost prije moralnih dilema dovodi do više utilitarističkih odgovora (Paxton, Ungar i Greene, 2011), a kognitivno opterećenje selektivno interferira sa utilitarističkom moralnom prosudbom (Greene, Morelli, Lowenberg, Nystrom i Cohen, 2008). Budući da utilitarizam proizlazi iz kontroliranih

procesa, to je navelo neke znanstvenike na zaključak da je to optimalna moralna prosudba. Uz to, smatraju da je utilitarizam prikladan okvir prema kojem se trebaju evaluirati moralne prosudbe i da osobe koje čine ne-utilitarne, odnosno deontološke odgovore na moralne dileme čine pogrešku (Greene i sur., 2009). Baron i Ritov (2009) ističu da odluke donesene na temelju deontoloških principa obično vode do rezultata koji nisu najbolji mogući.

1.1.1. Empatija i moralno prosuđivanje

Empatija je socijalna svjesnost kojom ljudi dijele emocionalno iskustvo sa drugima, na afektivnoj i/ili kognitivnoj razini (Davis, 1994). Afektivna empatija se odnosi na prikladne emocionalne reakcije kao odgovor na tuđe emocije. Može se usporediti sa emocionalnom zarazom, tendencijom da doživimo emocije promatranjem tuđih emocionalnih stanja. Afektivna empatija je važan motivirajući čimbenik kod prosocijalnog ponašanja. S druge strane, kognitivna empatija je sposobnost razlikovanja tuđih emocionalnih stanja, bez emocionalne zaraze (Feshbach, 1987). Empatija i moralnost su konceptualno povezani i smatra se da empatija ima ključnu ulogu u moralnom ponašanju (Eisenberg, 2000). Empatija funkcionira kao emocionalni moralni barometar koji pruža neposrednu povratnu informaciju za ponašanje (Tangney, Stuewig & Mashek, 2007), a preko emocija kao što su briga i krivnja ima motivacijsku moć za odabir moralno ispravnog ponašanja (Moll & de Oliveira-Souza, 2007).

Klasične moralne dileme su često definirane konfliktom između navodno racionalnog odgovora maksimizacije ukupne dobrobiti (utilitaristička opcija) i emocionalne averzije na povredu (ne-utilitaristička opcija). Gleichgerrcht i Young (2013) su htjeli ispitati koji specifični aspekt emocionalnog odgovaranja je relevantan za ovakve prosudbe i je li on selektivno smanjen kod onih ljudi koji odgovaraju utilitaristički ili povećan kod onih koji odgovaraju ne-utilitaristički? Rezultati su pokazali da niska empatična briga (npr. osjećaji topline i suosjećanja za nekoga u nevolji) predviđa sklonost utilitarističkom odgovoru na moralne dileme. Unutar složene domene empatije, utilitaristička prosudba je konzistentno predviđena samo od strane empatičke brige, emocionalne komponente empatičkog odgovora. Ispitanici koji su konzistentno donosili utilitarističke odgovore za osobne i neosobne dileme pokazali su značajno smanjenu empatičku brigu u odnosu na ispitanike koji su davali neutilitarističke odgovore na jednu ili obje dileme. S druge strane, ispitanici koji su konzistentno davali neutilitarističke odgovore na obje dileme nisu imali značajno više

rezultate na skali empatičke brige ili nekog drugog aspekta empatičkog odgovaranja. Neka istraživanja ističu ulogu spola u nekim aspektima moralnog prosuđivanja, no taj je efekt moguće posredovan spolnim razlikama u emocionalnom i empatičkom odgovaranju. Suočeni s moralnom dilemom, ljudi mogu doživjeti konflikt između dva sustava moralne kognicije, kontroliranog racionalnog i automatskog emocionalnog. Stoga, utilitaristička prosudba može rezultirati ili iz povećane kognitivne kontrole i apstraktnog razmišljanja ili smanjenog emocionalnog odgovora. Rezultati istraživanja Gleichgerrcht i Young (2013) podržavaju alternativni put do utilitarističkog odgovora – smanjen emocionalni odgovor, specifično smanjena empatička briga, je ključna u fasilitaciji utilitarističkog odgovora na moralne dileme koje su naglašeno emocionalnog sadržaja poput moralnih dilema žrtvovanja. Stoga bi crte ličnosti povezane sa smanjenom empatijom trebale pokazati veću sklonost utilitarističkom odgovoru na moralne dileme. Aleksitimija, nesposobnost opisivanja i razumijevanja vlastitih emocija, koja ima dokazane deficite u empatiji, je pokazala povezanost sa povećanom tendencijom davanja utilitarističkih moralnih prosudbi na emocionalno averzivnim osobnim moralnim dilemama. Rezultati podupiru važnost empatije za moralne prosudbe u domeni štete/brige (Patil i Silani, 2014). Choe i Min (2011) su također uočili značajnu negativnu povezanost empatije i utilitarističke moralne prosudbe.

1.2. Tamna trijada

Petofaktorski model ličnosti (Costa i McCrae, 1992) kao konvencionalna struktura ličnosti je predmet kritika jer ne uključuje cijeli opseg postojećih osobina, posebno ne onih koje se odnose na antisocijalno ponašanje. Također mu se zamjera da se previše oslanja na faktorsku analizu, te da njegova struktura nije potkrijepljena s dovoljno bihevioralno-genetskih analiza (Veselka, Schermer i Vernon, 2012). Neki autori vide makijavelizam, psihopatiju i narcizam, koje su nazvane tamnom trijadom (Paulhus i Williams, 2002), crtama koje nedostaju petofaktorskom modelu ličnosti da bi potpunije opisao ljudsku ličnost. To su socijalno averzivne crte ličnosti, ali još uvijek unutar normalnog spektra funkcioniranja, te imaju svoje adaptivne i manje adaptivne strane.

Koncepti narcizma i psihopatije su proizašli iz kliničke literature i prakse, kao poremećaji ličnosti (Furnham, Richards i Paulhus, 2013). Klinički uzorci narcizma i psihopatije se sastoje od pojedinaca koji su trenutno pod kliničkom ili forenzičkom supervizijom dok se subklinički uzorak odnosi na kontinuiranu distribuciju narcizma i

psihopatije u uzorku šire zajednice, te se na te patološke crte gleda kao na ekstreme normalnosti (Wiggins i Pincus, 1989). Konstrukt subkliničkog ili 'normalnog' narcizma, je proizašao iz pokušaja Raskin i Hall (1979) da izdvoje subkliničku verziju narcističkog poremećaja ličnosti. Uključili su facete grandioznost, privilegiranost, dominantnost i superiornost. Psihopatija je u subkliničkoj adaptaciji karakterizirana visokom impulzivnosti i traženjem uzbuđenja kao i niskom empatijom i anksioznosti (Hare, 1985). S druge strane, konstrukt makijavelizma nije proizašao iz kliničkog sindroma nego je nastao iz sustava vjerovanja i osobne filozofije političkog savjetnika Nicole Machiavellija, koja naglašava cinično, manipulativno i nemoralno ponašanje (Christie & Geis, 1970).

Machiavelli je ljude smatrao nepouzdanima, zlonamjernima i vođenima samo vlastitim interesima, stoga vladar održava moć koristeći obmanu i iskorištavajući svoje podanike (Fehr, Samsom i Paulhus, 1992). Makijavelisti najbolje uspijevaju u kontekstima interakcije licem u lice, kada je moguće improvizirati i kada ima puno emocionalnih distrakcija. Njihovo ponašanje nije agresivno, već koriste laganje, varanje i prevaru. Imaju cinični pogled na svijet, pragmatičnu etiku i koriste obmanu (Christie & Geis, 1970). Mogu identificirati i iskoristiti slabosti kod drugih ljudi, skrivajući vlastite. Tendencija iskorištavanja drugih ljudi moguće proizlazi iz nedostatka emocionalnog vezivanja tijekom socijalnih interakcija (Harrell, 1980).

Narcizam karakterizira korištenje distorzija u nekoliko područja psihološkog funkcioniranja. Narcistički koncept selfa je obilježen pozitivnošću, egocentrizmom i osjećajem posebnosti. Takav koncept selfa osoba strateški regulira vanjskim prikazom vlastite važnosti, fantazijama o slavi i moći te negativnim emocionalnim reakcijama na percipiranu prijetnju selfu. Interpersonalne veze narcističkih pojedinaca su karakterizirane iskorištavanjem drugih za zadovoljavanje vlastite potrebe za divljenjem i potvrdom, ravnodušnosti prema tuđim potrebama i osjećajem privilegiranosti (Campbell, Reeder, Sedikides i Elliot, 2000).

Temeljne karakteristike psihopatije su egocentričnost, nesposobnost formiranja bliskih odnosa, niska anksioznost, nedostatak osjećaja krivnje, neosjetljivost, nepoštenje, površni šarm i eksternalizacija krivnje (Hare, 1991). Hall & Benning (2006) su opisali subkliničkog psihopata kao osobu koja utjelovljuje većinu psihopatskih ponašanja, ali se suzdržava od ozbiljnog antisocijalnog ponašanja, i zato je rijetko osuđen na zatvor ili smješten u instituciju. Razlikujemo primarnu i sekundarnu psihopatiju (Levenson, Kiehl i Fitzpatrick, 1995).

Primarna psihopatija se odnosi na pojedince koji pažljivo izvršavaju planirana ponašanja i vođeni su relativnim nedostatkom afekta i moralnosti. Sekundarna psihopatija se odnosi na emocionalno uvjetovanu adaptaciju na okolinske faktore koji vode impulzivnom, emocionalno nestabilnom i agresivnom karakteru koji može uzrokovati štetu drugima kao odgovor na negativne emocije (Del Gaizo i Falkenbach, 2008).

Zbog nekih zajedničkih karakteristika i pozitivnih interkorelacija, neki autori smatraju da se crte tamne trijade ne može razlikovati u normalnim uzorcima (McHoskey, Worzel & Szyarto, 1998), a neki ih kombiniraju u globalni indeks tamne trijade (Jonason, Li i Teicher, 2010). Paulhus i Williams (2002) su ispitali sličnosti i razlike između crta ličnosti tamne trijade mjerenim u normalnoj populaciji te su dobili pozitivne interkorelacije, od 0.25 do 0.50., a to znači da unatoč određenoj sličnosti ti konstrukti nisu istovjetni. Meta-analiza koju su napravili Furnham, Richards, Rangel i Jones (2014) pokazuje da su skoro sve interkorelacije pozitivne i značajne, skoro četvrtina korelacija je veća od 0.50 te su najveće korelacije između psihopatije i makijavelizma, a najmanje između narcizma i makijavelizma. Nije poznato jesu li te korelacije posljedica psihometrijskih karakteristika mjera, preklapanja čestica, disimulacije ili drugih faktora. Umjerena visina tih interkorelacija, ali i njihov konzistentan smjer navode na pitanje trebaju li biti kombinirani u kompozit ili evaluirani odvojeno kao distinktni prediktori. Velika većina istraživanja sugerira da je navodna istovjetnost iluzorna. Zato što pozitivno koreliraju, često pokazuju slične korelate. Distinktivnost se treba ispitati korištenjem sve tri mjere na istom uzorku i provođenjem multiple regresijske analize za određivanje pojedinačnih doprinosa (Furnham i sur., 2013). Kontinuirana pozitivna korelacija među crtama ličnosti tamne trijade može biti zbog zajedničke komponente. Jones i Figueredo (2013) su prepoznali manipulativnost i neosjetljivost (nisku empatiju) kao zajedničku tamnu srž tamne trijade. Kada se ta komponenta izdvoji iz analize, ostale komponente iz konstrukata tamne trijade su nepovezane. Manipulativnost-neosjetljivost povezuju i sa lošim ishodima koje predviđa tamna trijada. Literatura sugerira da jačanje ega vodi narcističko ponašanje, dok instrumentalni ciljevi vode makijavelističko i psihopatsko ponašanje, a makijavelizam se razlikuje od psihopatije u impulzivnosti (psihopati imaju slabu kontrolu impulsa, makijavelisti ne), te sve troje imaju zajedničku neosjetljivost tj. nedostatak empatije što im omogućuje manipulaciju drugima (Jones i Paulhus, 2011).

Za crte ličnosti tamne trijade, ispitana je povezanost sa dominantnim modelima ličnosti. Analizom geometrije u Wigginsonovom interpersonalnom krugu (Wiggins, 1979), Jones i Paulhus (2011) su pokazali da sve troje dijeli kvadrant II – visoka agencija (stremljenje ka autonomiji i superiornosti) i nisko zajedništvo (povezivanje s drugima i pomaganje). Za Petofaktorski model, najkonzistentniji nalaz je negativna povezanost tamne trijade sa ugodnosti (Paulhus & Williams, 2002; Lee & Ashton, 2005; Jonason, Li & Teicher, 2010). Meta-analiza Furnhama i sur. (2014) pokazala je da je neuroticizam slabo (negativno) povezan s tamnom trijadom. Ekstraverzija konzistentno najviše korelira s narcizmom, a niska ugodnost i niska savjesnost s makijavelizamom i psihopatijom. Šesti faktor u HEXACO modelu, iskrenost-poniznost, koji suprotstavlja prosocijalna i antisocijalna ponašanja, je relevantniji faktor za tamnu trijadu od bilo kojeg drugog iz petofaktorskog modela ličnosti. Sve crte ličnosti iz tamne trijade snažno negativno koreliraju sa faktorom iskrenost-poniznost te su sve tri crte objašnjene zadovoljavajući sa HEXACO modelom, ali ne i petofaktorskim (Lee i Ashton, 2005). Vernon, Villani, Vickers i Harris (2008) su proveli bihevioralno-genetičko istraživanje kako bi ispitali utjecaj nasljeđa i okoline na crte tamne trijade te su pokazali da psihopatija i narcizam imaju umjereno do visoku heritabilnost. Makijavelizam je samo djelomično heritabilan, te pokazuje značajniji utjecaj zajedničke okoline što znači da nastaje pod većim utjecajem okoline, dok geni imaju veći utjecaj na psihopatiju i narcizam.

Iz evolucijske perspektive, to nisu nepoželjne i patološke osobine, već mogu zapravo biti pseudopatologije. Društvo im nije blagonaklono jer predstavljaju prijetnju zajedničkom dobru, no na individualnoj razini mogu imati prednosti, makar na štetu grupe (Jonason, Duineveld i Middleton, 2015). Kako bi objasnili individualne razlike u crtama ličnosti tamne trijade, grupe istraživača koje vode Peter Jonason i A. J. Figueredo, koriste strategiju životne povijesti kao okvir u kojem se pojedinci razlikuju na kontinuumu reproduktivnih strategija. Brza životna strategija podrazumijeva strategije koje naglašavaju reprodukciju, a spora roditeljstvo. Obje grupe istraživača smatraju da ljudi s izraženim crtama tamne trijade koriste brzu životnu strategiju, koju karakteriziraju deficiti u samokontroli, često kratkoročno sparivanje, sebičnost i druge antisocijalne manifestacije. Makijavelizam i narcizam, kao 'svjetlije' osobine uključuju neke aspekte koji smanjuju socijalnu nepoželjnost, a samim time i troškove ovakve strategije. Reproductivni uspjeh ljudi koji imaju izražene crte ličnosti tamne trijade omogućen je iskorištavanjem drugih ljudi u jedinstvenom socijalnom okruženju

(Furhnam i sur., 2013). Jedan od najkonzistentnijih nalaza je da muškarci postižu više rezultate na skalama tamne trijade. Jonason, Li, Webster i Schmitt (2009) smatraju da spolne razlike u rezultatima na skalama tamne trijade pomažu objasniti činjenicu da su muškarci skloniji više od žena koristiti kratkoročnu reproduktivnu strategiju.

1.3. Tamna trijada: deficiti u empatiji i emocionalnom funkcioniranju

Tamna trijada predstavlja crte ličnosti koje su karakterizirane zajedničkim deficitom u empatiji (Wai i Tiliopoulos, 2012). Osobe koje postižu visoke rezultate na skali makijavelizma (Ali & Chamorro-Premuzic, 2010; Barlow, Qualter, & Stylianos, 2010), narcizma (Watson i Morris, 1991), ili psihopatije (Mahmut, Homewood i Stevenson, 2008) konzistentno pokazuju nisku empatiju.

Ali, Amorim i Chamorro-Premuzic (2009) su ispitali povezanost između psihopatije, makijavelizma, emocionalne inteligencije kao crte ličnosti i empatije. Za ispitivanje afektivne empatije koristili su test sa slikama kojim su ispitali odgovarajući empatički odgovor na emocionalne izraze lica (sretan, tužan, neutralan). Dobivena je pozitivna povezanost primarne psihopatije i makijavelizma sa iskustvom pozitivnih emocija na negativne podražaje. Sekundarna psihopatija i makijavelizam su bili pozitivno povezani sa iskustvom negativnih emocija kao odgovor na neutralni podražaj. Obrnuti obrazac je pronađen za emocionalnu inteligenciju kao crtu ličnosti. Wai i Tiliopoulos (2012) su ispitali deficite kognitivne i afektivne empatije kod tamne trijade. Za mjerenje afektivne empatije replicirali su proceduru Ali i sur. (2009) te dodali ljute i prestrašene izraze lica. Za mjerenje kognitivne empatije koristili su zadatak imenovanja emocije koju osoba na slici osjeća. Rezultati vezani uz neprikladan emocionalan odgovor na tuđe facijalne izraze emocija su slični onima koje su dobili Ali i sur. (2009). Pojedinci visoko na narcizmu, primarnoj psihopatiji i makijavelizmu doživljavaju pozitivne emocije na negativne podražaje i tako pokazuju afektivnu desenzitizaciju i disonancu sa tim podražajima. Viša primarna psihopatija, sekundarna psihopatija i makijavelizam su povezani s nižom globalnom empatijom. Pojedinci visoko na bilo kojoj skali tamne trijade su imali nižu afektivnu empatiju, ali nisu imali nižu kognitivnu empatiju, dok su narcisi čak pokazali višu kognitivnu empatiju. Tamna trijada je zajednički predviđjela petinu varijabiliteta globalne empatije, te je snažniji negativni prediktor afektivne u odnosu na kognitivnu empatiju, nakon kontroliranja spola. Primarna psihopatija je jedini značajni negativni prediktor globalne i afektivne empatije, a narcizam je značajni pozitivni

prediktor kognitivne empatije. Takav empatički profil im dopušta da sposobnosti čitanja i procjene tuđeg emocionalnog stanja koriste za stvaranje strategija koje će im pomoći u ostvarenju ciljeva, dok im nedostatak afektivne empatije može omogućiti zanemarivanje potencijalne štete koju će proizvesti drugima u tom procesu. Pozitivna povezanost narcizma i kognitivne empatije moguće proizlazi iz narcističke potrebe za divljenjem i potkrepljenjem slike o sebi, pa im je nužno bolje razumijevanje kako ih drugi vide. Istraživanje Besela i Yuilleja (2010) je pokazalo da je afektivna empatija jedini značajni prediktor ukupne točnosti u identifikaciji emocija preko facijalne ekspresije. Od crta ličnosti tamne trijade, samo se primarna psihopatija pokazala kao značajni prediktor afektivne empatije. Rezultati također pokazuju da primarna psihopatija objašnjava većinu varijance u afektivnoj empatiji, iznad i preko onoga što druge crte tamne trijade već objašnjavaju. Mahmut i sur. (2008) navode da pojedinci visoko na skali psihopatije pokazuju nisku empatiju na skali samoprocjene emocionalne empatije. Nesposobnost empatije je kod psihopatije upotpunjena nedostatkom krivnje, žaljenja i pokajanja (Williams i Paulhus, 2004).

Kako bi zadovoljile svoje potrebe za potvrdom i divljenjem, osobe s izraženim narcizmom, trebale bi imati dobre interpersonalne vještine, koje su dio konstrukta socijalne inteligencije (sposobnost razumijevanja ljudi i predviđanja njihovih reakcija u različitim socijalnim situacijama) i emocionalne inteligencije (sposobnosti percipiranja, izražavanja, imenovanja, razumijevanja i kontrole svojih i tuđih emocija), ali ne nužno i empatičke brige za druge. Delič, Novak, Kovačić i Avsec (2011) su ustanovili pozitivnu povezanost između narcizma, emocionalne i socijalne inteligencije, a negativnu sa empatijom. Emocionalna inteligencija, socijalne vještine, zauzimanje perspektive, empatička briga i dob zajedno su objasnili 28% varijance u predviđanju narcizma.

Austin, Farrelly, Black i Moore (2007) su pokazali da makijavelisti imaju više poteškoća s identifikacijom i kontrolom vlastitih emocija nego s kontrolom tuđih. Emocionalna manipulacija je pozitivno povezana sa makijavelizmom, ali nije povezana s emocionalnom inteligencijom. Uspješnost makijavelista u emocionalno-manipulativnom ponašanju je stoga upitna. Wastell i Booth (2003) su pokazali da je makijavelizam visoko pozitivno povezan s aleksitimijom. Također je pozitivno povezan sa ekternalno orijentiranim mišljenjem, teškoćama u identifikaciji emocija i sklonosti sramu, ali negativno je povezan sa

sklonosti krivnji. Ti deficiti rezultiraju u nesposobnosti emocionalnog povezivanja s drugima te korištenju drugih kao objekata koji zadovoljavaju osobne ciljeve.

1.3.1. Spolne razlike u tamnoj trijadi i empatiji

Spolne razlike u tamnoj trijadi su posredovane empatijom (Jonason, Lyons, Bethell i Ross, 2013). Niska empatija je povezana s narcizmom kod žena i psihopatijom kod muškaraca što sugerira drugačije putove k ograničenoj empatiji kod muškaraca i žena visokih rezultata na tamnoj trijadi (Jonason, Lyons, Bethell i Ross, 2013).

Jonason i Krause (2013) su otkrili složene korelacijske obrasce između crta ličnosti tamne trijade i dva oblika "emocionalnih nedostataka", niske empatije i aleksitimije, općenito i za svaki spol posebno. Psihopatija je povezana sa niskom ukupnom empatijom, teškoćama u opisivanju emocija i eksternalno orijentiranim mišljenjem (veći fokus na eksternalne u odnosu na internalne događaje i iskustva). Narcizam je povezan sa niskom afektivnom empatijom i teškoćama identificiranja osjećaja, a makijavelizam je povezan sa eksternalno orijentiranim mišljenjem. Tamna trijada se pokazala kao medijator spolnih razlika u empatiji i eksternalno orijentiranom mišljenju. Strukturalno modeliranje je pokazalo da različite facete aleksitimije predviđaju različite oblike ograničene empatije koje onda predviđaju specifične crte tamne trijade. Niska empatija i visoka aleksitimija mogu donijeti prednosti za one koji su evolucijski prisiljeni živjeti život 'u trenutku', sa spolno dimorfnim adaptivnim mehanizmima konzistentnima sa različitim evolucijskim ciljevima u podlozi crta tamne trijade i ponašanja kod muškaraca i žena (eksploatirajući lovački muški i socijalno parazitski ženski).

Jonason i Kroll (2015) su replicirali i proširili prijašnja istraživanja korištenjem multidimenzionalne mjere empatije (njemačka modificirana verzija *Interpersonal Reactivity Indexa*, Davis, 1983) za ispitivanje povezanosti empatije i tamne trijade u njemačkom uzorku. Narcizam je povezan s empatijskim sposobnostima dok je psihopatija povezana s deficitima empatije. Crte ličnosti tamne trijade su više kod muškaraca nego kod žena, dok žene pokazuju više sposobnosti empatije. Niska empatija je moguće neophodan dio složenih psiholoških adaptacija potrebnih za uspjeh u korištenju socijalnih ili seksualnih strategija koje se temelje na iskorištavanju. Ako muškarci imaju više koristi od antisocijalnog ponašanja, prirodna selekcija je moguće muškarcima pridružila više razine psihopatije i niže razine empatije u usporedbi sa ženama. Kod žena, viša empatija je povezana s narcizmom, a deficiti empatije su

kod žena više povezani s antisocijalnim osobinama nego kod muškaraca. Kod žena, niska empatijska briga je povezana s psihopatijom i makijavelizmom, ali kod muškaraca samo s psihopatijom. Budući da su muškarci već skloniji 'tamnijem' načinu života nego žene, muškarcima moguće treba manje deficita u empatiji za takav način života nego ženama. Žene su sklonije više empatičnom načinu života, pa je vjerojatnije da će usvojiti socijalno osjetljivu strategiju životne povijesti, utjelovljenu u narcizmu.

1.4. Tamna trijada i moralno prosuđivanje

Jonason i sur. (2015) su ispitali kako su crte ličnosti tamne trijade povezane sa različitim sustavima moralnih i socijalnih vrijednosti. Psihopatija je povezana sa smanjenom brigom za sve moralne temelje (šteta, pravednost, in-grupa, autoritet, čistoća). Makijavelizam je povezan s moralnom fleksibilnosti, a narcizam sa socijalno poželjnim oblikom moralnosti. Makijavelizam i psihopatija su povezani s manjim vrednovanjem kolektivnih interesa, a narcizam sa vrednovanjem individualnih interesa kroz jačanje selfa. Psihopatija je primarno povezana sa smanjenim razmatranjem moralnih temelja štete/brige i pravednosti kod moralnog prosuđivanja. Empatička briga se pokazala kao medijator veze između psihopatije i moralnih temelja štete/brige i pravednosti, odnosno njen nedostatak bi mogao biti odgovoran za razlike u moralnim prosudbama koje uključuju uzimanje u obzir toga hoće li drugi ljudi biti povrijeđeni te hoće li biti tretirani nepravedno. Moguće je da psihopatima dobrobit drugih ljudi nije istaknuta briga što ih onda ni ne sprječava da iskazuju nemoralno ponašanje koje drugima šteti ili ih iskorištava (Glenn, Iver, Graham, Koleva i Haidt, 2009).

Campbell i sur. (2009) su napravili prvu biheviornalno-genetičku analizu kojom su ispitali povezanost rezultata na skalama tamne trijade sa tendencijom korištenja pojedinih shema moralnog razvoja kako bi razjasnili odražava li tamna trijada antisocijalne sklonosti i postoji li potencijalno preklapanje genetskog utjecaja na moralnost i tamnu trijadu. Najniža razina moralnog razvoja, shema osobnog interesa, pokazuje pozitivnu korelaciju sa makijavelizmom i psihopatijom. Psihopatija također pokazuje značajnu negativnu korelaciju sa najvišom razinom moralnog razvoja. Narcizam ne pokazuje značajnu korelaciju s niti jednom od shema. Individualne razlike na nižim razinama moralnog razvoja mogu se pripisati genetskim i nezajedničkim okolinskim faktorima, ali na najvišim razinama moralnog razvoja, individualne razlike mogu se pripisati zajedničkim i nezajedničkim okolinskim faktorima. Korelacije tamne trijade i razina moralnog razvoja ne pokazuju genetsku osnovu dok

korelacije između razina moralnog razvoja se mogu pripisati koreliranim genetskim i koreliranim okolinskim faktorima.

Recentna istraživanja moralnog prosuđivanja su pokazala da su socijalno averzivni stilovi ličnosti povezani sa sklonosti utilitarističkom odgovaranju u moralnim dilemama (Bartels i Pizzaro, 2011; Djeriouat i Tremoliere, 2014). Istraživanje Bartelsa i Pizzara (2011) dovodi u pitanje mišljenje da je utilitarizam odgovarajući okvir odnosno normativni standard prema kojem treba evaluirati moralne prosudbe, te tvrdnju da pojedinci koji odabiru deontološke odgovore na moralnim dilemama zapravo čine moralne pogreške. Ispitanici koji su skloniji utilitarističkom odgovoru na moralne dileme imaju više rezultate na mjerama psihopatije, makijavelizma i beznačajnosti života. Ovakvi rezultati dovode u pitanje kako se evaluiraju moralne prosudbe s obzirom da takvi pristupi dovode do kontraintuitivnog zaključka da oni pojedinci koji su najmanje skloni moralnim greškama posjeduju skup karakteristika koje bi većina ljudi smatrala prototipično nemoralnima. Njihovo istraživanje kritizira široko prihvaćenu uporabu moralnih dilema žrtvovanja u istraživanju moralnog prosuđivanja koje ne uspijevaju razlikovati ljude koji su motivirani donositi utilitarističke moralne izbore zbog pozadinskih emocionalnih deficita i onih koji ih čine zbog iskrene brige za tuđu dobrobit i vjeruju da je utilitarizam optimalan način postizanja ciljeva moralnosti. Djeriouat i Tremoliere (2014) su ispitivali efekt crta ličnosti tamne trijade i međusobno djelovanje prosocijalne orijentacije (HEXACO faktor iskrenost/skromnost) i moralne grupe vrijednosti povezanih s empatijom (šteta/briga) na moralne prosudbe vezane uz moralne dileme žrtvovanja. Rezultati su pokazali da su crte ličnosti tamne trijade pozitivno povezane sa utilitarizmom, a medijatori te povezanosti su iskrenost/skromnost iz HEXACO modela ličnosti i moralne vrijednosti šteta/briga. Šteta/briga i iskrenost/skromnost su negativni medijatori te veze, kad su nezavisni prediktori makijavelizam i psihopatija, ali ne i kad je narcizam nezavisni prediktor. Od crta ličnosti tamne trijade, psihopatija je jedini nezavisni prediktor štete/brige i utilitarizma, pokazujući da je sklonost utilitarizmu iskazana kao niska briga za princip štete i prosocijalna ponašanja, što sugerira da utilitarizam može proizići iz inhibicije moralne deontologije, a ne zagovaranja veće ukupne dobrobiti. Istraživanje Gleichgerrcht i Young (2013), prema kojem niska empatična briga predviđa sklonost utilitarističkom odgovoru na moralne dileme i istraživanje Patil i Silani (2014) u kojem aleksitimija, s dokazanim deficitima u empatiji, pokazuje značajnu pozitivnu povezanost s utilitarističkom moralnom prosudbom, također sugeriraju da postoji alternativni put do

utilitarističke moralne prosudbe, preko niske empatije i zanemarivanja moralne deontologije. Ovakvi rezultati su u skladu s mišljenjem Bartelsa i Pizzara (2011) da odabir utilitarističke opcije nije uvijek pitanje postizanja većeg dobra, nego može reflektirati indiferentnost prema važnosti bazičnih moralnih dužnosti (kao što je princip nenanošenja štete). Moguće je da je utilitaristički odgovor na moralne dileme kod osoba s izraženim crtama ličnosti tamne trijade više povezan s manjkavim emocionalnim funkcioniranjem koje dovodi do sklonosti zanemarivanja moralne deontologije kao irelevantne nego odobravanja utilitarizma kao primarnog principa.

Cilj istraživanja

Svrha ovog diplomskog rada je istražiti povezanost crta ličnosti tamne trijade i utilitarističkog odgovora na moralne dileme te emocionalne empatije kao potencijalnog medijatora te povezanosti. Istraživanja koja su se bavila ovom tematikom su malobrojna. Istraživanja koje su proveli Bartels i Pizzaro (2011) te Djeriouat i Tremoliere (2014) su korištena kao polazišta te će uglavnom s njima biti uspoređivani rezultati ovog istraživanja. Koliko je autorici poznato, istraživanje sličnog tipa nije dosad provedeno na hrvatskom uzorku.

2. PROBLEMI I HIPOTEZE

2.1. Problemi istraživanja

1. Ispitati postojanje spolnih razlika u tamnoj trijadi, emocionalnoj empatiji i sklonosti utilitarističkom odgovoru na moralne dileme.
2. Ispitati postoji li efekt crta ličnosti tamne trijade na sklonost utilitarističkom odgovoru na moralne dileme.
3. Ispitati u kojoj mjeri su crte ličnosti tamne trijade povezane s emocionalnom empatijom.
4. Ispitati medijacijski efekt emocionalne empatije u povezanosti između crta ličnosti tamne trijade i sklonosti utilitarističkom odgovoru na moralne dileme.

2.2. Hipoteze istraživanja

1. a. Postoje statistički značajne spolne razlike u crtama tamne trijade. Muškarci postižu više rezultate u odnosu na žene.
b. Postoje statistički značajne spolne razlike u emocionalnoj empatiji. Žene postižu više rezultate u odnosu na muškarce.
c. Postoje statistički značajne spolne razlike u sklonosti utilitarističkom odgovoru na moralne dileme. Muškarci postižu više rezultate u odnosu na žene.
2. a. Crte ličnosti tamne trijade su statistički značajno pozitivno povezane sa sklonosti utilitarističkom odgovoru na moralne dileme.
b. Psihopatija je jedini (od crta ličnosti tamne trijade) statistički značajni nezavisni pozitivni prediktor sklonost utilitarističkom odgovoru na moralne dileme.
3. a. Crte ličnosti tamne trijade su statistički značajno negativno povezane s emocionalnom empatijom.
4. a. Emocionalna empatija je statistički značajno negativno povezana sa sklonosti utilitarističkom odgovoru na moralne dileme.
b. Niska emocionalna empatija je statistički značajan medijator povezanosti crta ličnosti tamne trijade i sklonosti utilitarističkom odgovoru na moralne dileme.

3. METODA

3.1. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 210 ispitanika, od čega je 147 žena (70%) i 63 muškaraca (30%). Prosječna dob ispitanika je 28.27 godina, uz standardnu devijaciju od 9.21 i raspon dobi od 18 do 68 godina. Uzorak ispitanika je prigodan, čine ga osobe koje su se dobrovoljno odazvale na poziv za sudjelovanje u istraživanju, preko društvenih mreža i *e-mail*-a, te riješile *online Google Docs* anketu. Pregled obrazovne strukture pokazuje da je većina ispitanika, njih 109 (51.9%), završila višu školu ili fakultet, 66 (31.4%) ispitanika je završilo srednju školu, 34 (16.2%) ispitanika ima završeno poslijediplomsko obrazovanje, magisterij ili doktorat, a jedan ispitanik (0.5%) ima završenu osnovnu školu.

3.2. Mjerni instrumenti

U istraživanju su ispitanici odgovorili na nekoliko demografskih pitanja (spol, dob, stupanj obrazovanja), ispunili pet upitnika (Skala emocionalne empatije, Marlowe-Crowne skala socijalne poželjnosti, Upitnik narcističke ličnosti, Test makijavelizma, Skala samoprocjene psihopatije) te odgovorili na četiri moralne dileme korištene kao zadatak moralnog prosuđivanja.

Skala emocionalne empatije

Skala emocionalne empatije (Raboteg-Šarić, 1993; prema Raboteg-Šarić, 2002) mjeri opću afektivnu empatiju. Najveći broj čestica je adaptiran na hrvatski jezik iz *Skale empatičke emocionalne tendencije* (Mehrabian i Epstein, 1972) te subskala empatička briga i prihvaćanje gledišta drugih osoba iz *Indeksa interpersonalne reaktivnosti* (Davis, 1983). Skala sadrži 19 tvrdnji koje opisuju emocionalne doživljaje koji su u skladu s emocionalnim stanjem drugih te osjećaje simpatije prema onima koji su u nevolji (npr. *Uznemiruje me kad vidim da drugi plaču, Često me neke situacije ili ljudi "dirnu u srce"*). Ispitanici trebaju na skali procjene od pet stupnjeva, odgovoriti u kolikoj mjeri se sadržaj tvrdnje odnosi na njih (0 - *uopće se ne odnosi na mene*, 4 - *u potpunosti se odnosi na mene*). Skalom se mjeri jednodimenzionalni konstrukt, stoga je ukupni rezultat linearna kombinacija skalnih vrijednosti. Raspon rezultata je od 0 do 76 bodova, a veći rezultat na skali znači veću tendenciju doživljavanja emocionalne empatije. Autorica navodi pouzdanost unutarnje konzistencije Cronbach alpha = .84 na uzorku 311 adolescenata, a Dragun (2003) navodi Cronbach alpha = .85 na uzorku 223 studenata. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti na ovom uzorku iznosi .89.

Marlowe-Crowne skala socijalne poželjnosti

Marlowe-Crowne skala socijalne poželjnosti (Crowne i Marlowe, 1964) mjera je za procjenu utjecaja socijalne poželjnosti na odgovaranje u upitnicima ličnosti, a kasnija istraživanja su pokazala da mjeri širi konstrukt koji su autori nazvali *potrebom za odobravanjem*, odnosno *izbjegavanjem neodobravanja*. Čestice opisuju poželjna, ali neuobičajena ponašanja (npr. *Uvijek priznam kada učinim neku pogrešku*) i nepoželjna, ali uobičajena ponašanja (npr. *Događalo mi se da sam bio ljubomoran na uspjehe drugih*). U ovom istraživanju korištena je skraćena verzija skale adaptirana na hrvatski jezik (Bezinović, 1988). Sastoji se od 13 tvrdnji, na koje ispitanik, ako je iskren, može odgovoriti na samo

jedan način. Ako odgovori u drugom smjeru, prema autoru, onda daje socijalno poželjan odgovor. Ispitanik na tvrdnje odgovara sa *točno* ili *netočno*, a ukupan rezultat je zbroj socijalno poželjnih odgovora. Raspon rezultata je od 0 do 13 bodova. Visok rezultat na ovoj skali sugerira da osoba ima tendenciju davanja socijalno poželjnih odgovora, ima nerealističnu percepciju sebe ili se namjerno prikazuje u što boljem svjetlu. Burušić, Milas i Rimac (2003) navode pouzdanost unutarnje konzistencije Cronbach alpha = .73 u svom istraživanju. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti na ovom uzorku iznosi .64.

Crte ličnosti tamne trijade

Upitnik narcističke ličnosti

Upitnik narcističke ličnosti je hrvatska verzija mjere subkliničkog narcizma *Narcissistic Personality Inventory* (NPI-40; Raskin & Terry, 1988). Sadrži 40 parova tvrdnji na koje ispitanici odgovaraju tako da odaberu jednu od dvije tvrdnje, A ili B, za koju smatraju da je bliža njihovim vjerovanjima i osjećajima. Primjer čestice: A: *Uglavnom sam kao i drugi ljudi* / B: *Ja sam izuzetna osoba*. Ukupan broj narcističkih tvrdnji koje ispitanik odabere koristi se kao indeks narcizma koji se može kretati od 0 do 40 bodova. Kardum, Hudek-Knežević, Schmitt i Grundler (2015) navode koeficijent pouzdanosti Cronbach alpha = .83. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti na ovom uzorku iznosi .82.

Test makijavelizma

Test makijavelizma je hrvatska verzija mjere makijavelizma *Test of Machiavellianism* (Mach-IV; Christie i Geis, 1970). Sadrži 20 čestica koje opisuju uobičajeno mišljenje i stavove karakteristične za makijaveliste. Ispitanici trebaju procijeniti stupanj slaganja s tvrdnjama na skali procjene od šest stupnjeva (od +3 *slažem se izrazito* do -3 *ne slažem se izrazito*). Primjer čestice: *Svatko tko ima potpuno povjerenje u druge izaziva nevolju*. Ukupan rezultat dobiva se zbrajanjem bodova na svim tvrdnjama, od 1 do 6, u smjeru koji ukazuje na veći makijavelizam. Indeks makijavelizma može se kretati od 20 do 120 bodova. Kardum i sur. (2015) navode koeficijent pouzdanosti Cronbach alpha = .72. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti na ovom uzorku iznosi .70.

Skala samoprocjene psihopatije

Skala samoprocjene psihopatije je hrvatska verzija mjere subklične psihopatije *Self-Report Psychopathy Scale* (SRP-III; Hare, 1985). Sadrži 31 tvrdnju za koje ispitanici trebaju procijeniti stupanj slaganja na skali procjene od 5 stupnjeva (od *jako se ne slažem* do *jako se slažem*). Primjer čestice: *Zadovoljstvo mi je varati ljude*. Ukupan rezultat je zbroj bodova na svim tvrdnjama, u smjeru koji ukazuje na veću psihopatiju. Indeks psihopatije se može kretati od 31 do 155 bodova. Kardum i sur. (2015) navode koeficijent pouzdanosti Cronbach alpha = .83. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti na ovom uzorku iznosi .82.

Sva tri upitnika crta ličnosti tamne trijade korištena su kao jednodimenzionalne mjere te su validirani i korišteni na hrvatskim uzorcima u prijašnjim istraživanjima (Kardum i sur., 2015). Povezanost između crta ličnosti tamne trijade je pozitivna. Koeficijenti korelacije iznose .38 ($p < 0.01$) između psihopatije i narcizma, .30 ($p < 0.01$) između psihopatije i makijavelizma i .25 ($p < 0.01$) između makijavelizma i narcizma, što je u skladu s ranijim istraživanjima (Paulhus i Williams, 2002).

Zadatak moralnog prosuđivanja - moralne dileme žrtvovanja

Sve četiri moralne dileme slijede istu strukturu i isti "*trade off*" (ubiti 1 kako bi spasio 5 osoba) te su modificirane verzije moralnih dilema iz istraživanja Greene i sur. (2001). Moralne dileme sadrže konflikte u kojem se krše principi nenanošenja štete jer se pretpostavlja da osobe visoko na crtama ličnosti tamne trijade zanemaruju važnost tih principa. U svakoj moralnoj dilemi suprotstavljene su utilitaristička i deontološka opcija. Ispitanici trebaju odgovoriti na skali od 4 stupnjeva (od 1 'ne' do 4 'da') koliko je neka akcija moralno prihvatljiva (utilitaristička opcija) ili nije (deontološka opcija). Primjer dileme Podmornica: *Ti si kapetan/ica male vojničke podmornice koja putuje ispod velike sante leda. Eksplozija unutar podmornice je drastično smanjila dotok kisika i ozlijedila člana posade. Mogao bi umrijeti od ozljeda. Preostali kisik nije dovoljan za cijelu posadu kako bi stigli do površine. Ako ustrijeliš ozlijeđenog člana posade bit će taman dovoljno kisika za preživljavanje ostalih 5 članova posade. U ovakvoj situaciji, je li moralno prihvatljivo ustrijeliti ozlijeđenog člana posade kako bi spasio/la ostale članove posade?*

NE (nije moralno prihvatljivo) 1 2 3 4 DA (moralno je prihvatljivo)

Ostale dileme nalaze se u Prilogu 1.

Za svakog ispitanika izračunata je prosječan rezultat utilitarističkog odgovora na moralne dileme (zbroj rezultata na svim moralnim dilemama/broj moralnih dilema) kao mjera sklonosti utilitarističkoj moralnoj prosudbi. Kad se gledaju skupa, moralne dileme imaju koeficijent unutarnje konzistencije Cronbach alpha = .87.

3.3. Postupak

Istraživanje je provedeno *online*, putem *Google Docs* ankete. Poziv na sudjelovanje u istraživanju prosljeđen je preko društvenih mreža i *e-mail*-a. U istraživanje su uključeni ispitanici koji imaju 18 i više godina. Ispitanici su se odazvali dobrovoljno te im je bilo potrebno prosječno 30-40 minuta za ispunjavanje upitnika i odgovaranje na moralne dileme. U uputi je objašnjena svrha istraživanja i način ispunjavanja te je naglašena anonimnost, povjerljivost i grupna analiza podataka. Navedena je mogućnost odustajanja u bilo kojem trenutku, zahvala za sudjelovanje te je dan *e-mail* autorice istraživanja za kontakt. Dobiven je informirani pristanak označavanjem kućice '*slažem se*' na pitanje dobrovoljnog sudjelovanja u istraživanju. Redoslijed rješavanja: demografska pitanja, Skala emocionalne empatije, Skala socijalne poželjnosti, Upitnik narcističke ličnosti, Test makijavelizma, Skala samoprocjene psihopatije te moralne dileme (podmornica, dim, čamac za spašavanje, zamka).

4. REZULTATI

Dobiveni podaci analizirani su korištenjem statističkog paketa *SPSS for Windows 23*.

Deskriptivni podaci varijabli korištenih u istraživanju prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. *Aritmetičke sredine, standardne devijacije, rasponi rezultata i koeficijenti unutarnje konzistencije ukupnih rezultata na upitnicima emocionalne empatije, socijalne poželjnosti i crtama ličnosti tamne trijade, moralnim dilemama i utilitarističke moralne prosudbe*

Varijabla	<i>M</i>	<i>SD</i>	Ostvareni raspon	Teorijski raspon	Cronbach alpha
Emocionalna empatija	55.40	10.23	13 - 76	0 - 76	.89
Socijalna poželjnost	6.24	2.67	0 - 13	0 - 13	.64
Narcizam	11.56	6.03	0 - 33	0 - 40	.82

Makijavelizam	62.33	10.75	39 - 94	20 - 120	.70
Psihopatija	62.48	12.13	38 - 96	31 - 155	.82
MD	2.54	1.03	1 - 4	1 - 4	-
Podmornica					
MD Dim	2.50	1.01	1 - 4	1 - 4	-
MD Čamac za spašavanje	2.44	1.06	1 - 4	1 - 4	-
MD Zamka	2.42	1.03	1 - 4	1 - 4	-
Utilitaristička moralna prosudba	2.42	0.83	1 - 4	1 - 4	-

MD = moralna dilema

Kako bi se ispitala povezanost svih varijabli korištenih u istraživanju izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije, te su prikazani u Tablici 2.

Tablica 2. *Pearsonovi koeficijenti korelacija između demografskih varijabli, rezultata na upitnicima, moralnim dilemama i utilitarističke moralne prosudbe*

	dob	spol	O	E	N	M	P	SP	MDP	MDD	MDCČ	MDZ
spol	-.07											
O	.41**	-.03										
E	.11	.25**	.01									
N	-.07	-.07	.01	-.15*								
M	-.11	-.07	-.05	-.23**	.25**							
P	-.15*	-.26**	-.14*	-.20**	.38**	.30**						
SP	.11	.08	.04	.09	-.13	-.32**	-.29**					
MDP	.04	-.12	.13	-.33**	-.004	.19**	.22**	-.10				
MDD	-.05	-.17*	.08	-.30**	.08	.18*	.19**	-.13	.59**			
MDCČ	-.06	-.19**	.08	-.35**	.13	.26**	.32**	-.18**	.61**	.56**		
MDZ	-.03	-.13	.07	-.32**	.12	.15*	.14*	-.16*	.49**	.41**	.58**	
U	-.03	-.19**	.11	-.40**	.10	.24**	.27**	-.18*	.83**	.79**	.85**	.77**

* $p < .05$, ** $p < .01$

spol (0 = muškarci, 1 = žene); O = obrazovanje; E = emocionalna empatija; N = narcizam; M = makijavelizam; P = psihopatija; SP = socijalna poželjnost; MDP = moralna dilema podmornica; MDD = moralna dilema dim; MDCČ = moralna dilema čamac za spašavanje; MDZ = moralna dilema zamka; U = utilitaristička moralna prosudba

Iz Tablice 2, vidljivo je da od demografskih varijabli, samo spol ima statistički značajne povezanosti sa rezultatima na upitnicima i moralnim dilemama dok dob i stupanj obrazovanja značajno koreliraju samo s psihopatijom i to negativno. Spol značajno pozitivno korelira sa emocionalnom empatijom, a negativno sa psihopatijom i utilitarističkom moralnom prosudbom. Socijalna poželjnost pokazuje značajne negativne korelacije s makijavelizmom i psihopatijom te s utilitarističkom moralnom prosudbom. Emocionalna

empatija pokazuje umjereno visoke korelacije s drugim varijablama, korelira značajno negativno sa sve tri crte ličnosti tamne trijade, utilitarističkim odgovorom na sve moralne dileme, a i prosječnom utilitarističkom moralnom prosudbom. Interkorelacije moralnih dilema te korelacije moralnih dilema s prosječnom utilitarističkom moralnom prosudbom su visoke i pozitivne. Narcizam ne pokazuje statistički značajnu povezanost ni s prosječnom utilitarističkom moralnom prosudbom niti s utilitarističkim odgovorom na pojedinačne moralne dileme, dok makijavelizam i psihopatija pokazuju značajnu pozitivnu povezanost sa utilitarističkim odgovorom na svaku moralnu dilemu pojedinačno te s prosječnom utilitarističkom moralnom prosudbom.

Spolne razlike u tamnoj trijadi, emocionalnoj empatiji i utilitarističkoj moralnoj prosudbi provjerene su t-testovima. Kod provedbe t-testova u obzir je uzet Levenov test homogenosti varijanci, koji je pokazao nehomogenost varijanci samo kod usporedbe muškaraca i žena u sklonosti utilitarističkom odgovoru na moralne dileme, pa je u tom slučaju uzeta *t*-vrijednost koja ne pretpostavlja homogenost varijanci. Rezultati t-testova su prikazani u Tablici 3.

Tablica 3. *Spolne razlike u emocionalnoj empatiji, tamnoj trijadi i utilitarističkoj moralnoj prosudbi*

Skale	Spol	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	Cohen <i>d</i>
Emocionalna empatija	Ž	57.06	9.95	3.71**	0.56
	M	51.51	9.88		
Narcizam	Ž	11.30	6.08	-0.96	-
	M	12.17	5.89		
Makijavelizam	Ž	61.85	10.89	-0.99	-
	M	63.46	10.43		
Psihopatija	Ž	60.41	11.21	-3.88**	0.57
	M	67.30	12.88		
Utilitaristička moralna prosudba	Ž	2.32	0.78	-2.57**	0.40
	M	2.66	0.91		

** $p \leq .001$

Pokazalo se da spolne razlike postoje u emocionalnoj empatiji, psihopatiji i utilitarističkoj moralnoj prosudbi, dok u narcizmu i makijavelizmu nisu dobivene spolne razlike. Žene imaju više rezultate na skali emocionalne empatije, a muškarci imaju više rezultate na skali psihopatije i veću sklonost utilitarističkom odgovoru na moralne dileme. Izračunate su

veliĉine efekta (Cohenov d). Cohen (1988) je definirao d kao razliku izmeĊu aritmetiĉkih sredina podijeljenu standardnom devijacijom bilo koje grupe, ako je varijanca grupa homogena. U praksi se, meĊutim, najĉešće koristi kombinirana standardna devijacija, koja predstavlja korijen prosjeka varijanci, te je i u ovom sluĉaju korišten takav izraĉun. Veliĉina efekta manja od 0.2 se smatra malom, od 0.3 do 0.5 srednjom, a veća od 0.8 je velika. Dakle, za dobivene znaĉajne spolne razlike je izraĉunata veliĉina efekta te su u sva tri sluĉaja umjereni efekti.

Hijerarhijskom regresijskom analizom htio se ispitati efekt crta liĉnosti tamne trijade na sklonost utilitaristiĉkom odgovoru na moralne dileme, kontrolom spola i socijalne poŹeljnosti, ali i efekata emocionalne empatije koja je pokazala najveću korelaciju ($r=-.40$; $p<.01$) s utilitaristiĉkom moralnom prosudbom u odnosu na ostale spomenute prediktore. Time se Źeli izdvojiti jasniji efekt crta liĉnosti tamne trijade na utilitaristiĉku moralnu prosudbu. U prvom koraku uvršteni su spol i socijalna poŹeljnost, u drugom koraku emocionalna empatija, a u trećem crte liĉnosti tamne trijade. Provjera VIF i Tolerance koeficijenata pokazuje da ne postoji znaĉajna multikolinearnost meĊu prediktorima. Rezultati hijerarhijske regresijske analize, standardizirani (β) regresijski koeficijenti pojedinih prediktora i njihove znaĉajnosti prikazane su u Tablici 4.

Tablica 4. *Rezultati hijerarhijske regresijske analize sa spolom, socijalnom poŹeljnosti, emocionalnom empatijom i crtama tamne trijade kao prediktorima utilitaristiĉke moralne prosudbe*

Prediktori	Kriterij Utilitaristiĉka moralna prosudba
1. korak	
Spol	-.17*
Socijalna poŹeljnost	-.16*
R	.25
R ²	.06**
ΔR^2	.06**
2. korak	
Spol	-.08
Socijalna poŹeljnost	-.14*
Emocionalna empatija	-.37**
R	.43
R ²	.19**
ΔR^2	.13**
3. korak	

Spol	-0.05
Socijalna poželjnost	-0.07
Emocionalna empatija	-.33**
Narcizam	-.04
Makijavelizam	.10
Psihopatija	.15*
R	.47
R²	.22**
ΔR^2	.03*

*p < .05, ** p < .01

R = koeficijent multiple korelacije; R² = koeficijent determinacije; ΔR^2 = promjena u koeficijentu determinacije između prvog i drugog te drugog i trećeg koraka analize

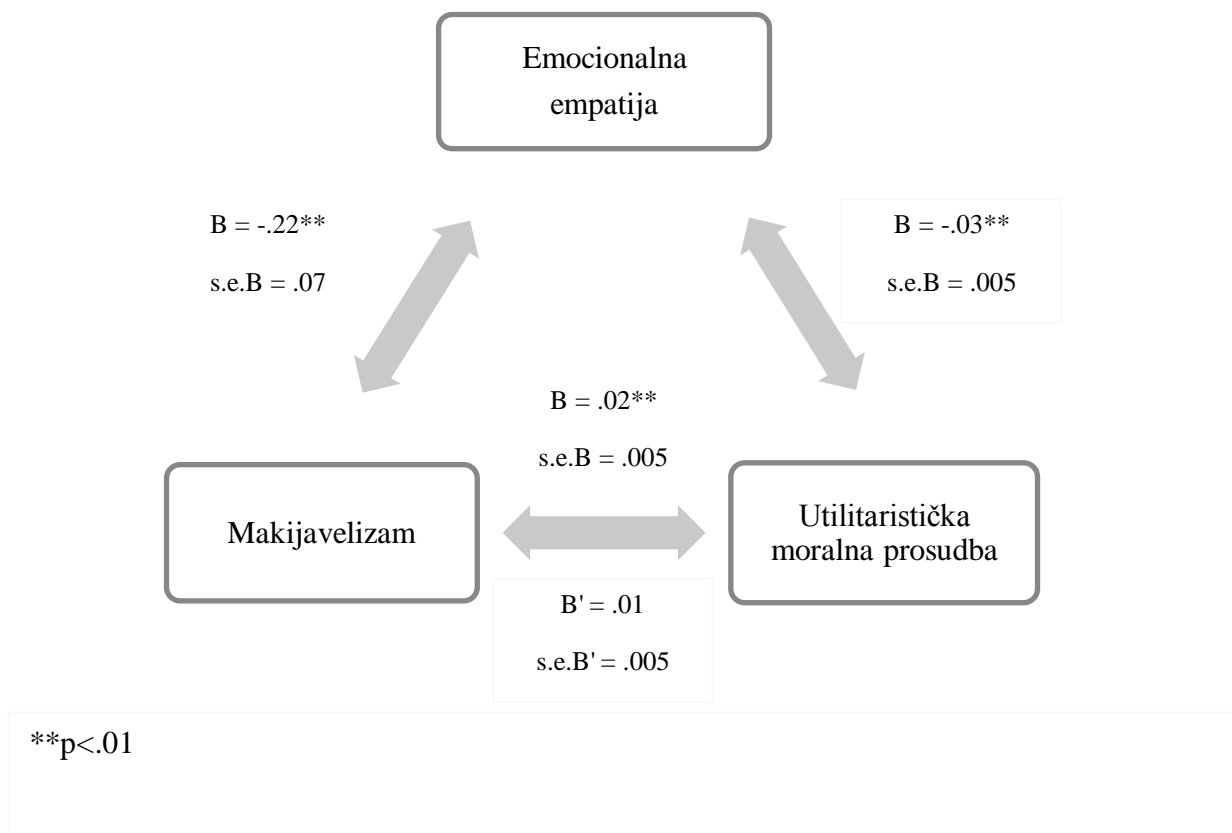
Rezultati pokazuju da je regresijskim modelom ukupno objašnjeno 22% varijance utilitarističke moralne prosudbe. Sva tri koraka su značajna. Spol i socijalna poželjnost sami objašnjavaju 6% varijance, emocionalna empatija dodatnih 13%, a crte tamne trijade još 3% varijance utilitarističke moralne prosudbe. U prvom koraku spol i socijalna poželjnost su značajni negativni prediktori utilitarističke moralne prosudbe. Dok u daljnjim koracima spol gubi na značajnosti, socijalna poželjnost je značajni negativni prediktor još u drugom, ali ne i u trećem koraku. Emocionalna empatija je i u drugom ($\beta = -.37$; $p < .01$), i u trećem ($\beta = -.33$; $p < .01$) koraku, iako nešto manje prediktivne moći, statistički značajni negativni prediktor utilitarističke moralne prosudbe. Narcizam se nije pokazao kao statistički značajan prediktor ($\beta = -.04$; $p > .05$), a niti makijavelizam ($\beta = .10$; $p > .05$). Psihopatija je jedina od crta ličnosti tamne trijade statistički značajni pozitivni prediktor utilitarističke moralne prosudbe ($\beta = .15$; $p < .05$). Dakle, u konačnom modelu značajni prediktori utilitarističke moralne prosudbe su samo emocionalna empatija i psihopatija.

Kako bi se provjerio medijacijski efekt emocionalne empatije na povezanost crta ličnosti tamne trijade i sklonosti utilitarističkog odgovora na moralne dileme, proveden je niz regresijskih analiza te je korištena metoda Barona i Kennyja (1986) prema kojoj treba zadovoljiti određene uvjete kako bi se moglo zaključiti da je neka varijabla medijator u odnosu prediktora i kriterija. Prediktor treba imati značajan efekt na kriterij, prediktor treba imati značajan efekt na medijator i medijator treba imati značajan efekt na kriterij. Kad doprinos prediktora u objašnjenju varijance kriterija uz kontrolu efekta medijatora prestaje biti značajan tad je riječ o potpunoj medijaciji, a ako je taj doprinos smanjen, ali i dalje značajan, govorimo o djelomičnoj medijaciji. Budući da narcizam nije pokazao statistički značajnu

povezanost sa utilitarističkom moralnom prosudbom, ispitan je medijacijski efekt samo za makijavelizam i psihopatiju.

Prvo je ispitana uloga emocionalne empatije na odnos makijavelizma i sklonosti utilitarističkog odgovora na moralne dileme. Spol i socijalna poželjnost su korišteni kao kontrolne varijable. Rezultati analize medijacije su prikazani na Slici 1.

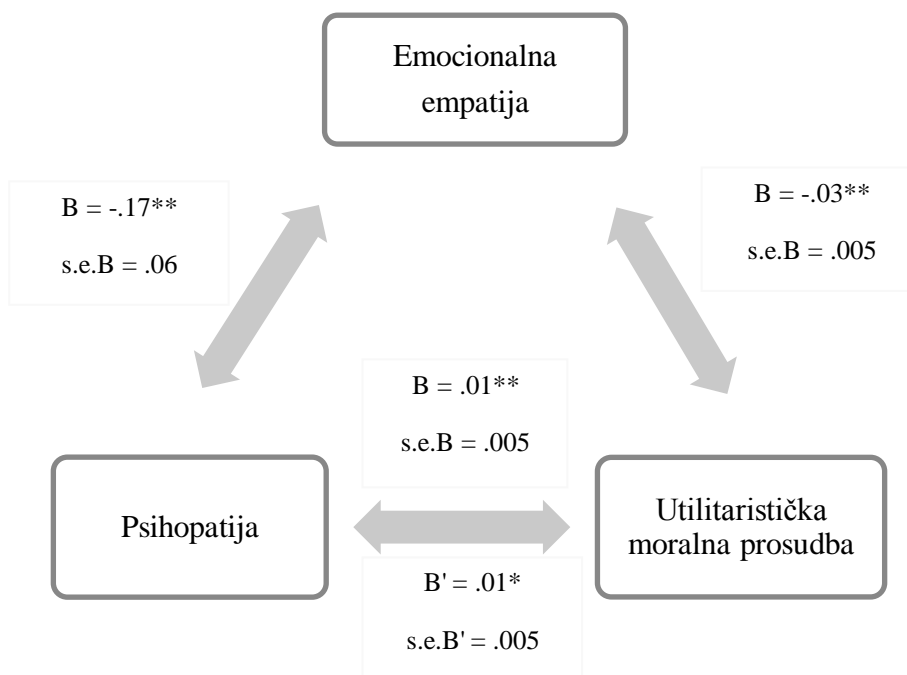
Slika 1. Medijacijski efekt emocionalne empatije na odnos makijavelizma i utilitarističke moralne prosudbe

Rezultati pokazuju da makijavelizam ima statistički značajan efekt na utilitarističku moralnu prosudbu ($\beta = .02$; $p < .01$) i na emocionalnu empatiju ($\beta = -.22$; $p < .01$), te emocionalna empatija ima statistički značajan efekt na utilitarističku moralnu prosudbu ($\beta = -.03$; $p < .01$). Kada se kontrolira efekt emocionalne empatije na utilitarističku moralnu prosudbu, efekt makijavelizma više nije značajan ($\beta = .01$; $p > .05$), što upućuje na potpunu medijaciju. Efekt makijavelizma na sklonost utilitarističkom odgovoru na moralne dileme je posredovan emocionalnom empatijom.

Zatim je ispitana uloga emocionalne empatije na odnos psihopatije i utilitarističke moralne prosudbe. Spol i socijalna poželjnost su korišteni kao kontrolne varijable. Rezultati analize medijacije su prikazani na Slici 2.

Slika 2. Medijacijski efekt emocionalne empatije na odnos psihopatije i utilitarističke moralne prosudbe

** $p < .01$, * $p < .05$

Rezultati pokazuju da psihopatija ima statistički značajan efekt na utilitarističku moralnu prosudbu ($\beta = .01$; $p < .01$) i na emocionalnu empatiju ($\beta = -.17$; $p < .01$), te emocionalna empatija ima statistički značajan efekt na utilitarističku moralnu prosudbu ($\beta = -.03$; $p < .01$). Kada se kontrolira efekt emocionalne empatije na utilitarističku moralnu prosudbu, efekt psihopatije je i dalje značajan, ali smanjen ($\beta = .01$; $p < .05$), što upućuje na djelomičnu medijaciju. Efekt psihopatije na sklonost utilitarističkom odgovoru na moralne dileme je djelomično posredovan emocionalnom empatijom.

5. RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bilo je ispitivanje povezanosti crta ličnosti tamne trijade i utilitarističkog odgovora na moralne dileme, kao i medijacijskog efekta emocionalne empatije tu povezanost.

Dobivene su umjerene pozitivne korelacije između crta ličnosti tamne trijade ($r_{PN}=.38$, $r_{PM}=.30$, $r_{MN}=.25$; za sve $p<.01$) te su takvi rezultati slični onima dobivenim u prijašnjim istraživanjima (npr. Paulhus i Williams, 2002; Furnham i sur., 2014; Kardum i sur., 2015). Dakle dobivena je najveća povezanost između psihopatije i narcizma, zatim psihopatije i makijavelizma i najmanja između makijavelizma i narcizma.

Dob i stupanj obrazovanja pokazuju malu negativnu povezanost sa psihopatijom, što znači da mlađi ispitanici i oni nižeg obrazovanja (vjerojatno zbog svoje mladosti), postižu više rezultate na skali psihopatije. Što se tiče spola, on pokazuje niske do umjerene korelacije s nekoliko istraživanih varijabli. Žene postižu više rezultate na skali emocionalne empatije, a niže rezultate na psihopatiji te su manje sklone utilitarističkoj prosudbi. Takav obrazac povezanosti je očekivan jer se i drugim istraživanjima navodi niža psihopatija (npr. Ali i sur., 2009), viša empatija (npr. Wai i Tiliopoulos, 2012; Jonason i Kroll, 2015) i manja sklonost utilitarističkoj prosudbi (npr. Bartels i Pizzaro, 2011) kod žena u odnosu na muškarce. Ispitanici koji su skloniji socijalno poželjnom odgovaranju, ili gledajući širi konstrukt koji skala mjeri, izbjegavanju neodobravanja, imaju niže rezultate na skalama makijavelizma i psihopatije te manju preferenciju za utilitarističke moralne prosudbe. Takve povezanosti nisu neočekivane s obzirom da je istraživanje koje su proveli Uhlmann, Zhu i Tannenbaum (2013) pokazalo kako ljudi procjenjuju karakter onih koji daju utilitarističke moralne prosudbe na određenim moralnim dilemama. Ispitanici su davali negativne atribucije o moralnosti karaktera ljudi koji daju utilitarističke moralne prosudbe, iako su smatrali da su prosudbe koje donose ispravne ili pragmatične. To se objašnjava time da ne možemo znati motivaciju osobe koja je donijela prosudbu pa možemo pretpostaviti i manje plemenite razloge, smanjenu empatiju za žrtvu u moralnoj dilemi ili želju da se žrtvi naudi. Također, Rauthmann i Kolar (2012) su pokazali da ljudi procjenjuju narcizam kao 'najsvidljiviji' od tamne trijade, dok su makijavelizam i psihopatija slično percipirani, kao nepoželjni. Stoga, osobe koje teže socijalnoj poželjnosti i izbjegavaju neodobravanje, ne žele biti povezane sa osobinama i prosudbama koje bi drugi percipirali kao nepoželjne ili negativne. Također, većina čestica na

skalama tamne trijade je eksplicitnog socijalno nepoželjnog sadržaja. Spol i socijalna poželjnost su u istraživanju korišteni kao kontrolne varijable kako bi se kontroliranjem njihovog efekta na utilitarističke moralne prosudbe izdvojio jasniji efekt crta ličnosti tamne trijade i emocionalne empatije na utilitarističke moralne prosudbe.

Emocionalna empatija pokazuje niske do umjerene korelacije s većinom istraživanih varijabli. S crtama tamne trijade je nisko negativno povezana ($r_{NE} = -.15$, $p < .05$; $r_{PE} = -.20$, $p < .01$; $r_{ME} = -.23$, $p < .01$). Time je hipoteza(3a) o statistički značajnoj negativnoj povezanosti crta tamne trijade i emocionalne empatije potvrđena. Tamna trijada konzistentno pokazuje negativnu povezanost sa empatijom te neki autori smatraju da je to zajednička srž tamne trijade i da je baš ta komponenta povezana s lošim ishodima koje predviđa tamna trijada (Jones i Figueredo, 2013). Wai i Tiliopoulos (2012) su istražili koji su točno deficiti u empatiji izraženi kod tamne trijade te su pronašli nižu globalnu empatiju kod primarne i sekundarne psihopatije kao i makijavelizma, nižu afektivnu empatiju kod sve tri crte, a kod narcizma čak i visoku kognitivnu empatiju. Zbog pretpostavke da tamna trijada ima izraženu nisku afektivnu empatiju i nalaza Gleichgerrcht i Young (2013) da niska empatična briga predviđa sklonost utilitarističkoj moralnoj prosudbi, u ovom istraživanju je korištena Skala emocionalne empatije (Raboteg-Šarić, 1993; prema Raboteg-Šarić, 2002) koja je hrvatska adaptacija *Skale empatičke emocionalne tendencije* (Mehrabian i Epstein, 1972) i subskala empatičke brige i prihvaćanja gledišta drugih osoba iz *Indeksa interpersonalne reaktivnosti* (Davis, 1983), koje mjere baš te najrelevantnije aspekte širokog konstrukta empatije.

Emocionalna empatija također ima umjereno visoke značajne negativne korelacije s utilitarističkim odgovorom na pojedinačne moralne dileme i prosječnom utilitarističkom moralnom prosudbom ($r = -.40$, $p < .01$). Ovime je potvrđena hipoteza(4a) da je emocionalna empatija statistički značajno negativno povezana sa sklonosti utilitarističkom odgovoru na moralne dileme. Nalaz Gleichgerrcht i Young (2013) da niska empatična briga predviđa sklonost utilitarističkom odgovoru i nalaz Patil i Silani (2014) o povećanoj tendenciji davanja utilitarističkih moralnih prosudbi kod osoba koje imaju visoke rezultate na skali aleksitimije, podržavaju alternativni put do utilitarističkog odgovora, preko smanjenog emocionalnog odgovora, specifično smanjene empatičke brige, koja se pokazala važnom kod utilitarističke moralne prosudbe u moralnim dilemama koje su naglašeno emocionalnog sadržaja i koje se tiču moralne domene štete/brige, poput moralnih dilema žrtvovanja.

Korelacije među pojedinačnim moralnim dilemama su umjereno do visoke pozitivne (r od 41. do .61, $p < .01$), a korelacije moralnih dilema s prosječnom utilitarističkom moralnom prosudbom (r u rasponu 77. do .85, $p < .01$) su visoke i pozitivne. Moralne dileme korištene u istraživanju preuzete su iz najčešće korištene baze moralnih dilema u istraživanjima moralnog prosuđivanja, koju su napravili Greene i sur. (2001). Moralne dileme žrtvovanja, u kojima je potrebno žrtvovati život jedne osobe kako bi spasili nekoliko života, su one koje se najčešće koriste i koje su osobito pogodne za ovo istraživanje jer sadrže kršenje principa nenanošenja štete za koji se pretpostavlja da tamna trijada zanemaruje. Pretpostavlja se da ove dileme rade oštri kontrast između deontoloških i utilitarističkih pristupa moralnosti i da time omogućuju istraživanje psiholoških i neuralnih temelja utilitarističke prosudbe. Izabrane su one dileme koje su procijenjene kao visoko konfliktne osobne moralne dileme (podmornica, čamac za spašavanje i zamka/eutanazija) i neosobna moralna dilema (dim). Distinkcija između nisko i visoko konfliktnih dilema je napravljena kako bi se odredilo koje dileme najbolje suprotstavljaju deontološki i utilitaristički pristup, a osobne su zbog fizičke blizine i osobne uključenosti agenta u prouzrokovanje štete žrtvi (npr. guranje, strijeljanje) ili neosobne zbog fizičke udaljenosti i indirektnog prouzrokovanja štete (npr. stiskanje tipke) (Greene i sur., 2008). Odabrane dileme su modificirane tako da sve imaju isti *trade-off* (ubiti jednu kako bi spasio pet osoba) te je uloženi trud da se drže konstantnima i jednakima većina parametara, poput dužine dilema, forme i tipa pitanja koje se postavlja ispitanicima, stila pisanja, korištenja sličnog vokabulara, perspektive protagonista te što eksplicitniji kontekst.

Što se tiče povezanosti crta tamne trijade sa utilitarističkom moralnom prosudbom, povezanosti su slične za makijavelizam i psihopatiju, sve su značajne i pozitivne, malo veće za psihopatiju nego za makijavelizam. Narcizam nije pokazao statistički značajnu povezanost ni sa utilitarističkom moralnom prosudbom za ijednu moralnu dilemu niti sa prosječnom utilitarističkom moralnom prosudbom. Hipoteza(2a) je dakle djelomično potvrđena, jer su makijavelizam i psihopatija statistički značajno pozitivno povezani, a narcizam ne pokazuje statistički značajnu povezanost sa utilitarističkom moralnom prosudbom ($r_{NU} = .10$, $p > .05$; $r_{MU} = .24$, $p < .01$; $r_{PU} = .27$, $p < .01$). Djeriouat i Tremoliere (2014) su dobili statistički značajne pozitivne povezanosti sa utilitarističkom moralnom prosudbom za sve tri crte ($r_{NU} = .18$, $p < .05$; $r_{MU} = .29$, $p < .01$; $r_{PU} = .38$, $p < .01$), ali ipak najmanju za narcizam. Bartels i Pizzaro (2011) također dobili statistički značajne pozitivne povezanosti makijavelizma i psihopatije sa utilitarističkom moralnom prosudbom ($r_{MU} = .35$, $p < .05$; $r_{PU} = .38$, $p < .05$). Ovakvi rezultati su

u skladu s istraživanjem Jonasona i sur. (2015) prema kojem je psihopatija povezana sa smanjenom brigom za sve moralne temelje, a narcizam sa socijalno poželjnim oblikom moralnosti. Budući da osobe koje postižu visoke rezultate na skali psihopatije ne mare za moralne temelje, pa tako ni za princip nenanošenja štete, to može dovesti do utilitarističke moralne prosudbe u moralnim dilemama žrtvovanja. Prema istraživanju koje su proveli Djeriouat i Tremoliere (2014), niska iskrenost/skromnost i šteta/briga su negativni medijatori povezanosti psihopatije i makijavelizma s utilitarističkom prosudbom. Uz to, psihopatija se pokazala kao jedini nezavisni prediktor utilitarističke moralne prosudbe i štete/brige te objašnjava utilitarističku varijancu povrh iskrenosti/skromnosti. Pojedinci s izraženim narcizmom pokazuju socijalno poželjnu moralnost, a utilitaristička moralna prosudba, kako je navedeno prije, prema Uhlmann, Zhu i Tannenbaum (2013), dovodi do negativne atribucije o moralnosti karaktera osobe koja ju donosi, što se kosi s narcističkim potrebama za potvrdom i divljenjem i može predstavljati prijetnju selfu.

Spolne razlike su pronađene u emocionalnoj empatiji, psihopatiji i utilitarističkoj moralnoj prosudbi, s time da žene iskazuju višu emocionalnu empatiju, a muškarci višu psihopatiju i veću sklonost utilitarističkoj moralnoj prosudbi. Djelomično su potvrđene hipoteze o spolnim razlikama (1a,b,c) jer nisu pronađene spolne razlike u makijavelizmu i narcizmu. Evolucijska perspektiva nudi objašnjenje za ovakve rezultate. Budući da je jedan od najkonzistentnijih nalaza da muškarci postižu više rezultate na skalama tamne trijade, Jonason, Li, Webster i Schmitt (2009), smatraju da spolne razlike u crtama tamne trijade pomažu objasniti činjenicu da su muškarci skloniji koristiti kratkoročnu reproduktivnu strategiju u odnosu na žene. Kasnija istraživanja su pokazala da samo psihopati koriste jasnu impulzivnu reproduktivnu strategiju (Jones i Paulhus, 2011). Dok psihopati povećavaju svoje reproduktivne mogućnosti sa impulzivnom i agresivnom reproduktivnom strategijom, makijavelisti imaju koristi od više strateškog i reguliranog reproduktivnog stila koji održava vezu. Niska empatija i visoke crte tamne trijade mogu donijeti prednosti za one koji 'žive u trenutku'. Postoje spolno dimorfni adaptivni mehanizmi za različite evolucijske ciljeve u podlozi tamne trijade. Muškarci koriste više eksploatirajući i lovački stil, a žene socijalno parazitski (Jonason i Krause, 2013). Stoga je muškarcima potreba niža empatija i više crte tamne trijade, a ženama obrnuto. Jonason i Kroll (2015) smatraju da muškarci imaju više koristi od antisocijalnog ponašanja pa im je prirodna selekcija osigurala više razine psihopatije i niže empatije. Žene imaju više koristi od socijalno osjetljivije strategije pa imaju

više razine empatije i socijalno prihvatljivije, 'svjetlije' crte tamne trijade. Manja sklonost utilitarističkoj moralnoj prosudbi kod žena je pronađena i u drugim istraživanjima, poput istraživanja Fumagalli i sur. (2010) koje se specifično bavilo rodnim razlikama u moralnom prosuđivanju. Pronađena je razlika u osobnim moralnim dilemama na koje žene daju statistički značajno manje utilitarističkih moralnih prosudbi od muškaraca, dok u neosobnim i ne-moralnim dilemama nije bilo razlike. Fumagalli i sur. (2010) sugeriraju da se kognitivno-emocionalni procesi uključeni u evaluaciju osobnih dilema razlikuju kod muškaraca i žena, te moguće odražavaju razlike u neuralnim mehanizmima. Nalazi su vjerojatno povezani sa spolnim razlikama u empatiji. Moralno prosuđivanje kod žena je usmjereno na izbjegavanje povrede drugih ljudi, budući da daju veliku važnost socijalnim odnosima i ispunjavanju tuđih očekivanja. S druge strane, moralno prosuđivanje kod muškaraca, temelji se na apstraktnim principima pravde i pravednosti.

Hijerarhijskom regresijskom analizom ispitani su efekti crta ličnosti tamne trijade i emocionalne empatije na sklonost utilitarističkom odgovoru na moralne dileme. Crte ličnosti tamne trijade, spol i socijalna poželjnost te emocionalna empatija objašnjavaju 22% varijance utilitarističke moralne prosudbe. Emocionalna empatija je statistički značajan negativan prediktor, narcizam nije statistički značajan, niti makijavelizam. Jedino psihopatija, od crta ličnosti tamne trijade, je statistički značajan pozitivan prediktor utilitarističke moralne prosudbe. Hipoteza(2b) je dakle potvrđena. Ovakvi rezultati su očekivani s obzirom na korelacijske obrasce među varijablama. Rezultati su konzistentni s onima dobivenim u istraživanju Djeriouata i Tremoliera (2014).

Narcizam nije pokazao statistički značajnu povezanost sa utilitarističkom moralnom prosudbom, pa je ispitan medijacijski efekt emocionalne empatije samo za makijavelizam i psihopatiju. Korištena je metoda Barona i Kennyja (1986). U slučaju makijavelizma pronađena je potpuna medijacija, a u slučaju psihopatije djelomična. Makijavelizam više ne previđa značajno utilitarističku moralnu prosudbu kad se isključi efekt niske emocionalne empatije, a psihopatija ima značajnu, ali smanjenu prediktivnu moć. Stoga je povezanost makijavelizma i psihopatije sa utilitarističkom moralnom prosudbom moguće posredovana niskom empatijom. Hipoteza(4b) je dakle djelomično potvrđena.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize sugeriraju da psihopatija pokazuje najveću prediktivnu moć od crta ličnosti tamne trijade što se tiče sklonosti utilitarističkoj moralnoj

prosudbi. Makijavelizam ima nešto manju prediktivnu moć, a narcizam ima najslabiju tj. nikakvu. Glavne karakteristike psihopatije poput niske empatije, neosjetljivosti i nedostatka grižnje savjesti (LeBreton, Binning i Adorno, 2006) su moguće relevantne za utilitarističku moralnu prosudbu. Ovakva interpretacija je paralelna rezultatima prema kojima psihopati, iako razlikuju dobro od lošega, jednostavno ne mare za posljedice svojih moralnih odluka (Cima, Tonnaer i Hauser, 2010).

Dobiveni rezultati sukladni su onima koje su dobili Djeriouat i Tremoliere (2014) ispitivanjem medijacijskog efekta prosocijalne orijentacije (HEXACO faktor iskrenost/skromnost) i moralne grupe vrijednosti povezanih sa empatijom (šteta/briga) na povezanost crta ličnosti tamne trijade i utilitarističkih moralne prosudbe vezane uz žrtvujuće moralne dileme. Šteta/briga i iskrenost/skromnost su negativni medijatori te veze, kad su nezavisni prediktori makijavelizam i psihopatija, ali ne i kad je narcizam nezavisni prediktor. Psihopatija je jedini nezavisni prediktor štete/brige i utilitarističke moralne prosudbe, pokazujući da niska briga za princip štete i prosocijalna ponašanja, odnosno inhibicija moralne deontologije, može dovesti do utilitarističke moralne prosudbe. Relativna nesposobnost da se bude prosocijalno zabrinut i moralno uznemiren kao odgovor na nečiju patnju ili ubijanje može utjecati na odgovore na moralne dileme. Gleichgerrcht i Young (2013) su također pokazali je da niska empatična briga povezana sa utilitarističkom moralnom prosudbom, kao i Choe i Min (2011), a Patil i Silani (2014) su uočili povezanost aleksitimije, koja pokazuje deficite u empatiji, sa utilitarističkom moralnom prosudbom.

Dobiveni rezultati idu u prilog razmatranjima Bartelsa i Pizzara (2011) koji smatraju da odabir utilitarističke opcije nije uvijek pitanje postizanja većeg dobra, nego može reflektirati sposobnost inhibiranja emocionalnih reakcija na povredu (ili opću nesposobnost doživljavanja takvih emocija). Oni propituju identifikaciju utilitarnih odgovora kao optimalne moralne prosudbe, što sugeriraju Baron i Ritov (2006) i Greene i sur. (2009), pokazujući da sklonost utilitarističkim odgovorima na moralne dileme žrtvovanja korelira sa crtama ličnosti koje su emocionalno neosjetljive i manipulativne te koje mnogi ne percipiraju samo psihološki nezdravima nego i moralno nepoželjnima. Bartels i Pizzaro (2011) pokreću važno metodološko pitanje o metodama korištenim kao kriterij za određivanje optimalne moralnosti koje moguće ispituju suprotno od onoga što bi trebale.

Istraživanje moralnog prosuđivanja korištenjem moralnih dilema nailazi i na određene metodološke probleme i konceptualne kritike. Kahane (2015) je jedan od najvećih kritičara korištenja moralnih dilema žrtvovanja za ispitivanje utilitarističke moralne prosudbe. On smatra da neke dileme ne predstavljaju pravi kontrast između deontoloških i utilitarističkih opcija, a i za one koje predstavljaju, ne mogu se odgovori običnih ljudi interpretirati u terminima velikih etičkih teorija poput utilitarizma i deontologije. Smatra da ono što se trenutno naziva utilitaristička prosudba ne dijeli bitne značajke sa pravim utilitarizmom i bolje se objašnjava zdravorazumskim moralnim idejama. Neke dileme uključuju veliku komponentu vlastitog interesa, gdje se ne radi samo o spašavanju stranaca već i svog života te bi u nekim dilemama osoba i inače umrla neovisno o utilitarističkom ili deontološkom izboru što isto može biti snažan faktor za odobravanje žrtvujuće akcije, iako je to za utilitarizam nebitna značajka. Ono što se ističe u utilitarizmu je maksimizacija, uvijek se treba ponašati na način koji će dovesti do najvećeg mogućeg iznosa ukupne dobrobiti, te radikalna nepristranost, trebamo tretirati dobrobit svih ljudi kao jednako važnu bez obzira na bliskost ili blizinu. Kahane vidi i nešto dobro u moralnim dilemama, odnosno ne slaže se s prigovorom da je njihova nerealističnost negativna. Smatra da takvi scenariji omogućuju da bolje izoliramo distinktnu moralnu varijablu koje bi često bile zapetljane u realističnijim slučajevima te omogućuju istraživanje prosudbi koje nisu samo odraz socijalnih konvencija. Christensen i Gomila (2012) također smatraju da nam moralne prosudbe na hipotetske moralne dileme daju vrijedne informacije o psihološkim procesima u podlozi ljudske moralne kognicije. "Udaljene" situacije koje uključuju ozbiljne moralne transgresije su posebno vrijedne time što nam dopuštaju kontroliranje različitih neželjenih efekata izlaganja ili razine prijašnje izloženosti ekstremnim situacijama i istraživanje kakav efekt to ima na moralno prosuđivanje. Stoga dileme potiču, a ne smanjuju ekološku valjanost.

Kahane (2015), između ostalog, smatra da nije plauzibilno da osobe s izraženim antisocijalnim osobinama ili niskim razinama empatije promiču dobrobit ili brinu za čovječanstvo u cjelini. Međutim, amoralna, egoistična perspektiva i nepristrana utilitaristička briga za veće dobro, dijele važne strukturalne značajke: obje koriste analizu troškova i dobitaka za usmjeravanje akcije, i obje imaju tendenciju zanemarivanja zdravorazumskih moralnih normi kao spurioznih konvencija koje bi trebale biti slijedene jedino kad donose određene prednosti. Ono što ih razlikuje je to što utilitaristi brinu za veće dobro, a egoisti

samo za svoje. Kahane, Everett, Earp, Farias i Savulescu (2015) su istraživali povezanost između utilitarističkih moralnih prosudbi u moralnim dilemama žrtvovanja i skupom osobina, stavova, prosudbi i ponašanja koje podupiru ili odbacuju nepristranu brigu za veće dobro. Rezultati su pokazali da je utilitaristička moralna prosudba povezana sa širim nemoralnim pogledom, s jasnim etičkim prijestupima u poslovnom kontekstu, subkličkom psihopatijom, većim odobravanjem racionalnog egoizma, manjom donacijom novca u dobrotvorne svrhe, manjom identifikacijom sa cijelim čovječanstvom (središnja značajka klasičnog utilitarizma). Nisu dobivene značajne povezanosti s pomaganjem ljudima u nevolji koji nisu fizički blizu, samopožrtvovanjem i nepristranošću. Ovi rezultati sugeriraju da postoji mala povezanost između utilitarističkih prosudbi u moralnim dilemama žrtvovanja koje dominiraju u području psihologije morala sa pravim utilitarističkim pristupom etici.

Neovisno o tome predstavljaju li utilitarističke moralne prosudbe u moralnim dilemama žrtvovanja stvarno zagovaranje utilitarizma kao etičke pozicije, Greene i sur. (2004) prvenstveno rade distinkciju između automatskog, intuitivnog emocionalnog procesa koji je u podlozi deontoloških moralnih prosudbi i kontroliranog, kognitivnog procesa koji je u podlozi utilitarističkih moralnih prosudbi, te favorizira utilitaristički odgovor na moralne dileme žrtvovanja jer pretpostavlja da proizlaze iz kontroliranih kognitivnih procesa analize troškova i dobiti neke (ne) akcije. Istraživanja koja su proveli Bartels i Pizzaro (2011), Gleichgerrcht i Young (2013), Djeriouat i Tremoliere (2014) i Patil i Silani (2014) sugeriraju da to moguće nije jedini put do utilitarističke moralne prosudbe, već u podlozi može biti i zanemarivanje moralne deontologije, principa nenanošenja štete, smanjena empatička briga i niska briga za prosocijalna ponašanja. Moralne dileme žrtvovanja ne uspijevaju razlikovati ljude koji su motivirani donositi utilitarističke moralne izbore zbog pozadinskih emocionalnih deficita i onih koji ih čine zbog iskrene brige za tuđu dobrobit te bi se trebalo raditi na tome da se uvedu nove eksperimentalne metode proučavanja moralnog prosuđivanja ili poboljšaju trenutne. Conway i Gawronski (2013) smatraju da problem leži u tradicionalnom korištenju jednog bipolarnog indeksa deontoloških i utilitarističkih prosudbi te zagovaraju korištenje dva odvojena indeksa. Kategorizacijom neke štetne akcije kao prihvatljive ili neprihvatljive, pojedinci odobravaju ili deontološki ili utilitaristički princip te se miješa odabir jedne opcije sa odbacivanjem druge. Ovakav pristup bi bio dobar kad bi deontološke i utilitarističke prosudbe bile obrnuto povezane. No teoretičari smatraju da su te prosudbe distinktivne i

funkcioniraju nezavisno stoga je moguće da su prisutne istovremeno. Istraživanje moralnih dilema se temelji na pretpostavci da dileme izazivaju konflikt između dvije sklonosti i da ona jača vodi bihevioralni odgovor (prosudbu je li neka akcija moralno prihvatljiva ili ne). Studija Conwaya i Gawronskog (2013) je pokazala da kognitivno opterećenje (ispitanici su morali pamtiti šifru prije svake dileme) selektivno smanjuje utilitarističke sklonosti, a deontološke su ostale van utjecaja. U drugoj studiji, manipulacijom kojom je povećana empatija (prikazana je slika osobe koja bi bila ozlijeđena u dilemi) povećane su deontološke sklonosti, a utilitarističke su ostale van utjecaja. Conway i Gawronski (2013) su koristili Jacobyjevju proceduru disocijacije procesa kako bi nezavisno kvantificirali snagu deontoloških i utilitarističkih prosudbi kod pojedinaca. Umjesto tradicionalnog jednog bipolarnog indeksa, dobivena su dva nezavisna indeksa. Središnja ideja u podlozi ove procedure je usporedba odgovora na inkongruentnim dilemama, u kojima deontologija i utilitarizam dovode do različitih odgovora i kongruentnih, u kojima procesi dovode do istog odgovora.

Najveće ograničenje ovog rada je to što je korelacijskog tipa pa nije moguće donositi nikakve kauzalne zaključke, već samo pretpostavljati o mehanizmima u podlozi povezanosti crta ličnosti tamne trijade, emocionalne empatije i utilitarističkog odgovora na moralne dileme. Određeni nedostaci proizlaze i iz uzorka i korištenja *online* ankete za prikupljanje podataka. *Google docs* ne omogućuje rotaciju redosljeda upitnika ni odgovarajući slučajan redosljed čestica stoga nije kontroliran efekt umora, motivacije i utjecaja redosljeda upitnika na odgovaranje. Uz to, korištenjem *online* ankete nije moguće rigorozno kontrolirati odgovore ispitanika na demografska pitanja. No smatram da prednosti korištenja *online* ankete nadmašuju nedostatke. Ovim putem moguće je doći do šireg uzorka ispitanika i većeg broja ispitanika u kraće vrijeme. Ekonomična je i jednostavna metoda. Motivacija za korištenjem *online* ankete u ovom istraživanju je bila i to što omogućuje veću anonimnost ili bar doživljaj veće anonimnosti ispitanicima kojima bi sama prisutnost istraživača, dok rješavaju pitanja na koje bi davali socijalno nepoželjne odgovore, moguće izazvala nelagodu i/ili veće socijalno poželjno odgovaranje. Dobiveni uzorak ispitanika ipak pokazuje određene pristranosti koje umanjuju generalizabilnost rezultata. Ispitanici su većinom mlađe dobi (20-30 godina), ženskog spola i višeg stupnja obrazovanja. Zbog velike razlike u broju muških i ženskih ispitanika, nije bilo moguće raditi analize odvojeno za svaki spol. Također bi bilo bolje da postoji veći broj ispitanika. Osim toga, u istraživanju su većinom korištene mjere

samoprocjene crta ličnosti koje imaju određene nedostatke poput socijalno poželjnog odgovaranja, nemogućnosti provjere istinitosti, nerazumijevanja pitanja i sl. Od mjera koje su korištene sve imaju zadovoljavajuću pouzdanost, osim mjere socijalne poželjnosti kod koje je pouzdanost nešto niža od prikladne, no to može biti i rezultat malog broja čestica. Neki ispitanici su se žalili na dugotrajnost ispunjavanja upitnika, stoga bi u buduće bilo poželjno koristiti kraće mjere crta tamne trijade poput *Dirty Dozen* (Jonason i Webster, 2010) ili *Short Dark Triad* (Jones i Paulhus, 2014).

Buduća istraživanja bi se trebala usmjeriti na rasvjetljavanje motivacije u pozadini utilitarističke moralne prosudbe na moralne dileme žrtvovanja. Uz moralne dileme, mogao bi se koristiti i niz pitanja koje se odnose na različite situacije i opće stavove vezane uz odobravanje utilitarizma ili deontologije što bi pomoglo u interpretaciji rezultata na moralnim dilemama. Također bi se mogle koristiti eksperimentalne metode induciranja određenih emocija i ispitivanja kakav to utjecaj ima na moralno prosuđivanje u moralnim dilemama. Na konstrukciji moralnih dilema i drugih mjera koje ispituju moralno prosuđivanje trebao bi raditi interdisciplinarni tim među kojima su i filozofi i psiholozi kako bi mjere bile metodološki i konceptualno točne i pouzdane.

6. LITERATURA

- Ali, F., Amorim, I. S. & Chamorro-Premuzic, T. (2009). Empathy deficits and trait emotional intelligence in psychopathy and Machiavellianism. *Personality and Individual Differences, 47*, 758–762.
- Austin, E. J., Farrelly, D., Black, C., & Moore, H. (2007). Emotional intelligence, Machiavellianism and emotional manipulation: Does EI have a dark side? *Personality and Individual Differences, 43*, 179–189.
- Barlow, A., Qualter, P. & Stylianou, M. (2010). Relationship between Machiavellianism, emotional intelligence and theory of mind in children. *Personality and Individual Differences, 48*, 78–82.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*, 1173-1182.
- Baron, J. & Ritov, I. (2009). Protected values and omission bias as deontological judgments. U D. M. Bartels, C. W. Bauman, L. J. Skitka & D. L. Medin (Ur.). *Moral judgment and decision making: The psychology of learning and motivation* (str. 133–167). San Diego: Elsevier.
- Bartels, D. M. & Pizarro, D. A. (2011). The mismeasure of morals: Antisocial personality traits predict utilitarian responses to moral dilemmas. *Cognition, 121*, 154–161.
- Besel, L. D. S. & Yuille, J. C. (2010). Individual differences in empathy: The role of facial expression recognition. *Personality and Individual Differences, 49*, 107–112.
- Bezinović, P. (1988). *Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopoimanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Burušić, J., Milas, G. i Rimac, I. (2003). Utvrđivanje povezanosti i temeljne strukture nekoliko aspekata socijalne evaluacije. *Psihologijske teme, 12*, 33-42.
- Campbell, W. K., Reeder, G. D., Sedikides, C. & Elliot, A. T. (2000). Narcissism, and comparative self-enhancement strategies. *Journal of Research in Personality, 34*, 329–347.

- Campbell, J., Schermer, J. A., Villani, V. C., Nguyen, B., Vickers, L. & Vernon, P. A. (2009). A behavioral genetic study of the Dark Triad of personality and moral development. *Twin Research and Human Genetics*, *12*, 132–136.
- Choe, S. Y. & Min, K.-H. (2011). Who makes utilitarian judgments? The influences of emotions on utilitarian judgments. *Judgment and Decision Making*, *6*, 580–592.
- Christensen, J. F. & Gomila, A. (2012). Moral dilemmas in cognitive neuroscience of moral decision-making: A principled review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *36*, 1249- 1264.
- Christie, R. & Geis, F. L. (1970). *Studies in Machiavellianism*. New York: Academic Press.
- Cima, M., Tonnaer, F. & Hauser, M. D. (2010). Psychopaths know right from wrong but don't care. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, *5*, 59–67.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Conway, P. & Gawronski, B. (2013). Deontological and utilitarian inclinations in moral decision making: A process dissociation approach. *Journal of personality and social psychology*, *104*, 216–235.
- Costa, P. T. Jr. & McCrae, R. R. (1992). Four Ways Five Factors are Basic. *Personality and Individual Differences*, *13* (6), 653-665.
- Crowne, D. P. & Marlowe, D. (1964). *The approval motive*. New York: Wiley.
- Davis, M. H. (1994). *Empathy: A social psychological approach*. Madison: Brown & Benchmark Publishers.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, *44*, 113-126.
- Del Gaizo, A. L. & Falkenbach, D. M. (2008). Primary and secondary psychopathic traits and their relationship to perception and experience of emotion. *Personality and Individual Differences*, *45*, 206–212.

- Delič, L., Novak, P. Kovačič, J. i Avsec, A. (2011). Self- reported Emotional and Social Intelligence and Empathy as Distinctive Predictors of Narcissism. *Psychological Topics*, 20 (3), 477-488.
- Djeriouat, H. i Trémolière, B. (2014). The Dark Triad of personality and utilitarian moral judgment: The mediating role of Honesty/Humility and Harm/Care. *Personality and Individual Differences*, 67, 11-16.
- Dragun, A. (2003). Povezanost religiozne orijentacije, seksualnosti i prosocijalnosti. *Društvena istraživanja*, 12(1-2), 201-223.
- Fehr, B., Samsom, D. & Paulhus, D. L. (1992). The construct of machiavellianism: twenty years later. U C. D. Spielberger & J. N. Butcher (Ur.), *Advances in personality assessment* (str. 77–116). New York: Routledge.
- Feshbach, N. D. (1987). Parental empathy and child adjustment/maladjustment. U N. Eisenberg & J. Strayer (Ur.), *Empathy and its development*. New York: CUP.
- Fumagalli, M., Ferrucci, R., Mameli, F., Marceglia, S., Mrakic-Sposta, S., Zago, S., i sur. (2010). Gender-related differences in moral judgment. *Cognitive Processing*, 11 (3), 219–226.
- Furnham, A., Richards, S. C. i Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of Personality: A 10 Year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7, 199-216.
- Furnham A., Richards S., Rangel L. i Jones D. N. (2014). Measuring malevolence: Quantitative issues surrounding the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 67, 114-121.
- Gleichgerrcht, E. i Young, L. (2013). Low levels of empathic concern predict utilitarian moral judgment. *PLoS ONE*, 8, 1-9.
- Glenn, A. L., Iyer, R., Graham, J., Koleva, S. i Haidt, J. (2009). Are all types of morality compromised in psychopathy? *Journal of Personality Disorders*, 23(4), 384-398.
- Greene, J. (2013). *Moral tribes: Emotion, reason, and the gap between us and them*. Penguin.

- Greene, J. D., Cushman, F. A., Stewart, L. E., Lowenberg, K., Nystrom, L. E. & Cohen, J. D. (2009). Pushing moral buttons: The interaction between personal force and intention in moral judgment. *Cognition*, *111*, 364–371.
- Greene, J., Morelli, S., Lowenberg, K., Nystrom, L. & Cohen, J. (2008). Cognitive load selectively interferes with utilitarian moral judgment. *Cognition*, *107*(3), 1144- 1154.
- Greene, J. D., Nystrom, L. E., Engell, A. D., Darley, J. M. & Cohen, J. D. (2004). The neural bases of cognitive conflict and control in moral judgment. *Neuron*, *44*(2), 389–400.
- Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M. i Cohen, J. D. (2001). An fMRI Investigation of Emotional Engagement in Moral Judgment, *Science*, *293*, 2105-2108.
- Haidt, J. (2003). The moral emotions. U R. J. Davidson, K. R. Scherer & H. H. Goldsmith (Ur.), *Handbook of affective sciences* (str. 852-870). Oxford: Oxford University Press.
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*. *108*, 814-834.
- Haidt, J. & Graham, J. (2007). When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. *Social Justice Research*, *20*, 98–116.
- Hall, J. R. & Benning, S. D. (2006). The “successful” psychopath: adaptive and subclinical manifestations of psychopathy in the general population. U C. J. Patrick (Ur.), *The handbook of psychopathy* (str. 459–478). New York, NY: Guilford Press
- Hare, R. D. (1991). *The Hare Psychopathy Checklist – Revised*. North Tonawanda, NY: Multi-Health Systems.
- Hare, R. D. (1985). Comparison of procedures for the assessment of psychopathy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *53*, 7–16.
- Harrell, W. A. (1980). Retaliatory aggression by high and low Machiavellians against remorseful and non-remorseful wrongdoers. *Social Behavior and Personality*, *8*, 217–220.

- Jonason, P. K. & Kroll, C. H. (2015). A multidimensional view of the relationship between empathy and the Dark Triad. *Journal of Individual Differences, 36*, 150-156.
- Jonason, P. K., Li, N. P. & Teicher, E. A. (2010). Who is James Bond?: The Dark Triad as an agentic social style. *Individual Differences Research, 8*, 111–120.
- Jonason, P. K., Li, N. P., Webster, G. D., & Schmitt, D. P. (2009). The Dark Triad: Facilitating a short-term mating strategy in men. *European Journal of Personality, 23*, 5–18.
- Jonason, P. K., Lyons, M., Bethell, E., & Ross, R. (2013). Different routes to limited empathy in the sexes: Examining the links between the Dark Triad and empathy. *Personality and Individual Differences, 57*, 572-576.
- Jonason, P. K., Strosser, G. L., Kroll, C. H., Duineveld, J. J. & Baruffi, S. A. (2015). Valuing myself over others: The Dark Triad traits and moral and social values. *Personality and Individual Differences, 81*, 102-106.
- Jonason, P. K. & Webster, G. D. (2010). The Dirty Dozen: A concise measure of the Dark Triad. *Psychological Assessment, 22*, 420-432.
- Jones, D. N. & Figueredo, A. J. (2013). The core of darkness: Uncovering the heart of the Dark Triad. *European Journal of Personality, 27*, 521-531.
- Jones, D. N. & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3): A short measure of dark personality traits. *Assessment, 21* (1), 28-41.
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2011). The role of impulsivity in the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences, 51*, 670–682.
- Jones, D. N. & Paulhus, D. L. (2011). Differentiating the Dark Triad within the interpersonal circumplex. U L. M. Horowitz & S. Strack (Ur.), *Handbook of interpersonal psychology: Theory, research, assessment, and therapeutic interventions* (str. 249-267). New York: Wiley.
- Kahane, G. (2015). Sidetracked by trolleys: Why sacrificial moral dilemmas tell us little (or nothing) about utilitarian judgment. *Social Neuroscience, 10* (5), 551-560.

- Kahane, G., Everett, J. A. C., Earp, B. D., Farias, M. & Savulescu, J. (2015). Utilitarian judgments in sacrificial moral dilemmas do not reflect impartial concern for the greater good. *Cognition*, *134*, 193–209.
- Kardum, I., Hudek-Knežević, J., Schmitt, D. P. i Grundler, P. (2015). Personality and mate poaching experiences. *Personality and Individual Differences*, *75*, 7-12.
- Kohlberg, L. (1964). Development of moral character and moral ideology. U Hoffman, M.L. i Hoffman, L.W. (Ur.), *Review of Child Development Research*, Vol. 1 (str. 381-431). Russell Sage Foundation: New York.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. U D. A. Goslin (Ur.), *Handbook of socialisation theory and research* (str. 347-480). Chicago: Rand McNally.
- LeBreton, J. M., Binning, J. F., & Adorno, A. J. (2006). Subclinical psychopaths. U J. C. Thomas & D. Segal (Ur.), *Comprehensive handbook of personality and psychopathology. Personality and everyday functioning* (Vol. I, str. 388–411). New York: John Wiley and Sons Inc.
- Lee, K. & Ashton, M. C. (2005). Psychopathy, Machiavellianism, and narcissism in the Five Factor Model and the HEXACO model of personality structure. *Personality and Individual Differences*, *38*, 1571–1582.
- Levenson, M. R., Kiehl, K. A. & Fitzpatrick, C. M. (1995). Assessing psychopathic attributes in a noninstitutionalised population. *Journal of Personality and Social Psychology*, *68*, 151–158.
- Mahmut, M. K., Homewood, J. & Stevenson, R. J. (2008). The characteristics of noncriminals with high psychopathy traits: Are they similar to criminal psychopaths? *Journal of Research in Personality*, *42*, 679–692.
- McHoskey, J. W., Worzel, W. & Szyarto, C. (1998). Machiavellianism and Psychopathy. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74*, 192–210.
- Mehrabian, A. & Epstein, M. (1972). A measure of emotional empathy. *Journal of Personality*, *40*, 525-543.

- Moll, J. & de Oliveira-Souza, R. (2007). Moral judgments, emotions and the utilitarian brain. *Trends in Cognitive Sciences*, 11(8), 319–321.
- Moore, A. B., Clark, B. A. & Kane, M. J. (2008). Who shalt not kill? Individual differences in working memory capacity, executive control, and moral judgment. *Psychological Science*, 19, 549–557.
- Patil, I. & Silani, G. (2014). Reduced empathic concern leads to utilitarian moral judgments in trait alexithymia. *Frontiers in Psychology*, 5, 1-12.
- Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556-563.
- Paxton, J. M. i Greene, G. D. (2010). Moral Reasoning: Hints and Allegations. *Topics in Cognitive Science*, 2(3), 511-527.
- Paxton, J. M., Ungar, L. & Greene, J. D. (2011). Reflection and reasoning in moral judgment. *Cognitive Science*, 35, 1–15.
- Raboteg-Šarić, Z. (2002). E – upitnik: skala emocionalne empatije i skala mašte. U K. Lacković-Grgin, A. Proroković, V. Čubela i Z. Penezić (Ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*, Svezak 1 (str. 44-49). Zadar: Filozofski fakultet u Zadru.
- Raskin, R. & Hall, C. S. (1979). A Narcissistic Personality Inventory. *Psychological Reports*, 45, 590.
- Raskin, R. & Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 890-902.
- Rauthmann, J. F. & Kolar, G. P. (2012). How “dark” are the Dark Triad traits? Examining the perceived darkness of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Personality and Individual Differences*, 53, 884–889.
- Tangney, J. P., Stuewig, J. & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345–372.

- Uhlmann, E.L., Zhu, L. & Tannenbaum, D. (2013). When it takes a bad person to do the right thing. *Cognition*, *126*, 326-334.
- Vernon, P. A., Villani, V. C., Vickers, L. C. & Harris, J. A. (2008). A behavioral genetic investigation of the Dark Triad and the Big 5. *Personality and Individual Differences*, *44*, 445–452.
- Veselka L., Schermer J. A. i Vernon P. A. (2012). The Dark Triad and an expanded framework of personality. *Personality and Individual Differences*, *53*, 417-425.
- Wai, M. i Tiliopoulos, N. (2012). The affective and cognitive empathic nature of the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, *52*(7), 794-799.
- Wastell, C. & Booth, A. (2003). Machiavellianism: an alexithymic perspective. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *22*, 730–744.
- Watson, P. J. & Morris, R. J. (1991). Narcissism, empathy and social desirability. *Personality and Individual Differences*, *12*, 575–579.
- Wiggins, J. S. (1979). A psychological taxonomy of trait-descriptive items: The interpersonal domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, *37*, 395–412.
- Wiggins, J. S. & Pincus, A. L. (1989). Conceptions of personality disorders and dimensions of personality. *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *1*, 305–316.
- Williams, K. M. & Paulhus, D. I. (2004). Factor structure of the self-report psychopathy scale (SRP-II) in non-forensic samples. *Personality and Individual Differences*, *33*, 1520–1530.

7. PRILOZI

a. Prilog 1. Moralne dileme

Pred Vama se nalaze hipotetske situacije koje uključuju nekakav moralni konflikt. Pokušajte svaku situaciju doživjeti što realističnije i budite iskreni u svojim odgovorima. Za svaku situaciju zasebno trebate na skali od 1 do 4 odlučiti je li nešto moralno prihvatljivo napraviti.

PODMORNICA

Ti si kapetan/ica male vojničke podmornice koja putuje ispod velike sante leda. Eksplozija unutar podmornice je drastično smanjila dotok kisika i ozlijedila člana posade. Mogao bi umrijeti od ozljeda. Preostali kisik nije dovoljan za cijelu posadu kako bi stigli do površine. Ako ustrijeliš ozlijeđenog člana posade bit će taman dovoljno kisika za preživljavanje ostalih 5 članova posade. U ovakvoj situaciji, je li moralno prihvatljivo ustrijeliti člana posade kako bi spasio/la ostale članove posade?

NE (nije moralno prihvatljivo) 1 2 3 4 DA (moralno je prihvatljivo)

DIM

Ti si noćni/a čuvar/ica u bolnici u kojoj se dogodila nesreća u jednom od testnih laboratorija i sad se smrtonosni dim diže kroz bolnički ventilacijski sustav. Dim se kreće prema sobi u kojoj je 5 pacijenata koji će sigurno od toga umrijeti. Ako stisneš određenu tipku, ventilacijski sustav će uzrokovati da dim zaobiđe ovu sobu i preusmjeri se u sobu s jednim pacijentom. U ovakvoj situaciji, je li moralno prihvatljivo stisnuti tipku koja će preusmjeriti dim u sobu s jednim pacijentom i time spasiti ostale pacijente?

NE (nije moralno prihvatljivo) 1 2 3 4 DA (moralno je prihvatljivo)

ČAMAC ZA SPAŠAVANJE

Ti si na brodu kad izbije požar te brod mora biti napušten. U čamcima za spašavanje je puno više ljudi s obzirom na broj ljudi za koji su namijenjeni. Čamac na kojem si ti blizu je potonuću. More se uzburka i čamac se počinje puniti vodom. Ako se ništa ne poduzme čamac će potonuti prije nego stignu spasioci te će ostalih 5 osoba u čamcu umrijeti. No, postoji jedna ozlijeđena osoba na čamcu koja će umrijeti u svakom slučaju. Ako gurneš tu osobu iz čamca

ostatak ljudi će preživjeti jer će čamac prestati tonuti. U ovakvoj situaciji, je li moralno prihvatljivo gurnuti osobu iz čamca kako bi spasio/la ostale ljude u čamcu?

NE (nije moralno prihvatljivo) 1 2 3 4 DA (moralno je prihvatljivo)

ZAMKA

Ti si vođa male grupe vojnika. Na povratku s misije duboko u neprijateljskom teritoriju jedan od tvojih ljudi je stao u neprijateljsku zamku i teško je ozlijeđen. Zamka je povezana sa uređajem koji je obavijestio neprijatelja o vašoj prisutnosti. Uskoro će biti na putu prema vama. Ako neprijatelj nađe tvojeg ozlijeđenog vojnika mučit će ga i ubiti. Jedini način da spriječiš mučenje vojnika je da ga sam/a ustrijeliš. Ako ga uzmeš sa sobom tvoja cijela grupa, ozlijeđeni vojnik i ostalih 5 vojnika, će biti uhvaćena. U ovakvoj situaciji, je li moralno prihvatljivo ustrijeliti ozlijeđenog vojnika kako bi spasio/la ostale vojnike?

NE (nije moralno prihvatljivo) 1 2 3 4 DA (moralno je prihvatljivo)